

**ЎЗБЕКИСТОН АЛОҚА, АХБОРОТЛАШТИРИШ ВА
ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ДАВЛАТ
ҚЎМИТАСИ**

**ТОШКЕНТ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
УНИВЕРСИТЕТИ ҚАРШИ ФИЛИАЛИ**

О.Д.РАХИМОВ

**ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК
ТЕХНОЛОГИЯЛАР:**

**лойиҳалар услуги –
таълим сифатини оширувчи
технология сифатида**

ҚАРШИ - 2013

О.Д.Рахимов. Инновацион педагогик технологиялар: лойиҳалар услуби-таълим сифатини оширувчи асосий технология сифатида. Услубий қўлланма. Қарши-2013й, 84 бет.

Қўлланмада педагогик ва таълим технологияларининг умумий таърифи ва асосий тушунчалари, инновацион педагогик технологияларнинг турлари, хусусий белгилари, афзалликлари ва камчиликлари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Лойиҳалар услуби технологияси таълим сифатини оширувчи технология сифатида қаралиб, ушбу технологиянинг тарихий ва педагогик таҳлили, мазмун ва моҳияти, таълим тизимидаги ўрни, лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш принциплари, лойиҳа таркибини аниқлашнинг умумий йўналишлари, лойиҳалар услубидан фойдаланишга қўйилган асосий талаблар, лойиҳалар типологияси ва турлари баён этилган.

Телекоммуникация лойиҳалари, унинг таълим тизимидаги ўрни, ўқув телекоммуникация лойиҳалари, уларни ташқи баҳолашни ташкил этиш асослари ёритилган. «Ахборот хавфсизлигини таъминлаш» мавзусини (мавзу бўйича таянч маъруза матни ва слайдлар ТАТУ профессор-ўқитувчилари томонидан тайёрланган) телекоммуникация ўқув лойиҳаси шаклида ўтиш технологияси ишлаб чиқилган.

Қўлланма олий, ўрта-маҳсус ва умумий ўрта таълим муассасалари ҳамда малака ошириш ва қайта тайёрлаш марказлари педагоглари, докторантлар, магистрлар ва талабалар учун мўлжалланган.

Такризчилар:

*Тошкент ахборот технологиялари университети (ТАТУ)
ўқув-услубий бошқарма бошлиғи **т.ф.н., доц. А.Эргашев***

*ТАТУ Қарши филиали ўқув ва илмий ишлар бўйича
директор ўринбосари **п.ф.н., доц. Қ.О.Мустафоев.***

***Қўлланма ТАТУ Қарши филиали Илмий Кенгаши томонидан кўриб
чиқилган ва нашрга тавсия этилган.***

**Ўқитиш ва таълим-тарбия
беришдан мақсад, инсонни ҳаётга
тайёрлаш. Биз аввал ўқитамиз,
кейин амалда ўргатамиз. Ҳаёт эса
аввал амалда синаб кўриб, кейин
ўқитади.**

О.Рахимов

КИРИШ

Ҳозирги кунда ХХІ аср юксак технологиялар замони, тафаккур асри, ялпи ахборотлашув асри, глобаллашув даври деб таъриф этилмоқда.

Глобаллашув - инсониятнинг онгу шуури, тафаккури самараси сифатида вужудга келган жаҳон миқёсидаги умумий жараён, у чегара ва ҳудудларни билмайдиган, тузумларни тан олмайдиган, узлуксиз кучайиб ва ривожланиб бораётган жараёндир. Ана шундай глобаллашув даврида ҳар қандай давлатнинг ривожланиши, уни ривожланган давлатлар қаторидан мустаҳкам ўрин олиши, биринчи навбатда давлатнинг интеллектуал салоҳияти, ёш авлод таълим-тарбияси ва умуман замонавий кадрлар тайёрлаш тизимига боғлиқдир.

Президентимиз таъкидлаганларидек:

«Замонавий кадрлар тайёрлаш - ислохотлар муваффақиятининг асоси» бўлиб хизмат қилади. (*Маърифат газетаси. 1989йил, 28 январь*).

«Ўзбекистон инновацион ривожланиш турининг ҳозирги замон моделига ўтиш учун ҳамма зарур шароитларга эга. Бу модель вужудга келтирилган илмий-техникавий салоҳиятдан кенг ва самарали фойдаланишга, фундаментал ва амалий фаннинг ютуқларини, чуқур илм талаб қиладиган технологияларни амалиётга кенг жорий этишга, юқори малакали, иқтидорли илмий кадрлар сонини кўпайтиришга асосланади.

Бу - мамлакатимиз жаҳондаги иқтисодиёти ва саноати ривожланган давлатлар қаторига кириб боришнинг шарти ва мустаҳкам пойдевори бўлиб хизмат қилади».

«Айтиш керакки, кадрларни пухтароқ қилиб тайёрламасдан, уларнинг қадрига етмасдан, уларга ишонмасдан ва қўллаб –

қувватламасдан, ўйлайманки, бирон бир соҳада аҳволни ҳеч қанақа тарзда ўзгартириб бўлмайди».

Юқорида келтирилган фикрлар шуни кўрсатадики ҳар қандай ҳолатда ҳам Республикамизнинг ривожланишида таълим-тарбия соҳаси марказий ўрин эгаллайди.

XX аср илм-фан ривожини ва юксак технологиялар асри деб эътироф этилган бўлса, XXI аср ахборот технологиялари асридир. XX аср бошларида ўқиш ва ёзишни билмайдиган киши жамиятда қандай ўрин тутган ва ҳаёт ҳақида қандай тафаккурда бўлган бўлса, ҳозирги кунда компьютер технологияларини билмайдиган киши худди шундай даражададир.
О.Д.Рахимов

Республикамизда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши ва уни босқичма-босқич амалга оширилиши айнан ушбу ўта муҳим ва долзарб масала ечимига қаратилгандир. Дастурнинг учинчи босқичи давом этаётган ҳозирги даврни таълимда сифат босқичи деб атасак хато бўлмайди. Айнан таълим сифатини юксалтириш таълим жараёнига инновацион таълим технологияларини жорий этишни, ривожлантирувчи таълимга ўтишни, бўлажак кадрларда ўз-ўзига

ишонч, ўз-ўзини ривожлантириш ва такомиллаштириш компетентликларини шакллантиришни талаб этади.

Инновацион жараён деганда янгиликни яратиш, ўзлаштириш, ундан фойдаланиш, уни тарқатиш ва ривожлантириш билан боғлиқ бўлган мажмуали фаолият тушунилади. Таълимда инновацион жараёнларни амалга ошириш эса таълим сифатини ривожлантиришнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Ахборот коммуникация технологияларини изчил ривожланиши таълим тизимини бутун жаҳон таълим муҳити талабларига жавоб бериши зарурлигини тақоза этмоқда. Таълимда ахборот ва телекоммуникация технологияларидан фойдаланиш масофавий таълимнинг юзага келишига шароит яратди. Шунингдек, таълим жараёнини халқаро таълим жараёнига айланишига асос бўлади. Албатта, бундай таълим тизимининг юзага келишида инновацион педагогик технологияларни ўқув жараёнида тадбиқи муҳими рол ўйнайди. Ана шундай инновацион педагогик технологиялардан бири «Лойиҳалар услуби» ҳисобланади.

Лойиҳалар услуби – ўқитувчи назоратида янги маҳсулот ва хизматлар яратиш жараёнида ўқувчининг интеллектуаль ва жисмоний имкониятларини, мустақиллик ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш йўли орқали шахснинг ўз қобилиятларидан тўлиқ фойдаланишга йўналтирилган ўқув жараёнини ташкил этишнинг амалий аҳамият касб этувчи, субъектив ва объектив янгиликларга эга мослашувчан модели ва ўқитиш тизимидир.

Ҳозирги кунда лойиҳалар услуби дунёда энг кенг тарқалган педагогик технология сифатида АҚШ, Россия, Буюкбритания, Белгия, Израил, Финляндия, Германия, Италия, Бразилия, Нидерландия ва шу каби кўпгина ривожланган давлатлар таълим жараёнида кенг фойдаланилмоқда.

Замонавий лойиҳалар услубининг асосий тезиси: *«Мен нимани биламан ва нимага қобилиятим бор, бу менга нима учун керак, мен улардан қаерда ва қандай фойдаланаман».*

Лойиҳалар услуби мутахассислар тайёрлашда ва уларда ижтимоий ва касбий компетентликни шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Сир эмаски олий ўқув юртини ёки касб ҳунар коллежини тугатган мутахассисга ишлаб чиқаришда мослашиш учун маълум вақт талаб этилади. У бирдан мураккаб ишлаб чиқариш муаммоларини ечишга, масъул қарорлар қабул қилишга тайёр бўлмайди, шунингдек аниқ масалани ечишда жамоа фаолиятини ҳамда ўз фаолиятини оптимал ташкил этишда қийналади. У бутун муаммони тўлиқ фикрлаш, муаммо ечими бўйича юз бериши мумкин бўлган оқибатларни олдиндан кўра билиш ва альтернатив ечимини топиш қобилиятларига эга бўлмайди. Бошқача айтганда у тизимий ва танқидий фикрлай олмайди. Ушбу барча компетентликлар мутахассисни ижтимоий ва касбий тайёрлаш тушунчасига киради. Айниқса корхонанинг иқтисодий самарадорлиги ва ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг рақобатбардошлиги мутахассиснинг муаммолар бўйича қандай қарор қабул қилишига боғлиқ бўлган бозор иқтисодиёти шароитида битирувчида бундай компетентликни шакллантирилиши замонавий таълим тизимининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Мураккаб рақобатбардошлик шароитида ёш мутахассисни ишлаб чиқаришга мослашиши учун вақт йўқ. Ундан бирдан ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш ва маҳсулот ишлаб чиқаришга фаол ва конструктив киришиши талаб этилади. Ушбу шарт барча

ишлаб чиқариш соҳасига, шунингдек ишлаб чиқаришдан узоқ бўлиб туюлган тиббиёт ва педагогикага ҳам таалукдир. Албатта врач ёки педагог, мухандис ёки дастурчи муқобил вариантларни ҳисобга олган ҳолда тезкор қарорлар қабул қилиши, ўз қарори бўйича жавобгарлик ҳис қилиши, қабул қилинган қарорлар оқибатларини олдиндан кўра билиши зарур. Шу сабабли, ҳозирги даврда кадрлар тайёрлаш муаммоси долзарб ва муҳим саналади.

Лойиҳалар услуби бундай мураккаб дидактик вазифанинг ечимида муҳим рол ўйнайди. Олий ўқув юрти талабаси биринчи босқичдаёқ жиддий лойиҳавий фаолият юритиши ва уни бошқа босқичларда узлуксиз давом эттириши зарур. Бунинг учун таълим тизимида инновацион технологияларни жорий этиш, унинг шакли ва мазмунини қайта кўриб чиқиш талаб этилади. Ўқитувчи маърузада материални ўқиб бермасдан, интерфаол услублардан фойдаланиши, талабаларнинг фаоллигини ва мустақил фикрлашларини ривожлантириши, касбий соҳадаги муаммоли вазиятлардан ҳаётий мисоллар келтириб, «ақлий хужум» услуби ёрдамида муаммо ечимининг бир қанча муқобил ечимларини аниқлаши, хулосалаши зарур. Бундай муммоли вазиятлар ишлаб чиқариш шароитидаги қуйидаги сабаблар билан ҳам келти-рилиши мумкин: ҳисоб ишларидаги хатоликлар, стратегиянинг мос танланмаслиги, ҳисоблар сметасининг оширилиб юборилиши, раҳбарликни суствлиги, нотўғри қарорлар қабул қилиниши, келишилган ҳолда қарорлар қабул қилинмаслиги, ишни режалаштирмаслик ва тақсимламаслик, катта ва муҳим топшириқларни кичик топшириқларга бўлиб ташланиши ва б.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулосалаш мумкинки, лойиҳалар услубидан узлуксиз таълим тизимининг барча бўғинларида кенг фойдаланиш таълим сифатини оширишнинг асосий йўлларида бири бўлиб хизмат қилади.

Шу сабабли ушбу қўлланмада педагогик ва инновацион таълим технологиялари қисқа таҳлил қилинган, уларнинг афзалликлари ва камчиликлари келтирилган ҳамда «Лойиҳалар услуби» педагогик технологияси атрофлича ва чуқур ўрганилиб, унинг ривожланган давлатлар таълим тизимида тутган ўрни ва натижалари ўрганилган, республикаимиз шароитида олий ва ўрта махсус таълим тизимида ундан фойдаланиш технологиясининг намуналари ишлаб чиқилган.

I. ПЕДАГОГИК ВА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ УМУМИЙ ТАЪРИФИ ВА АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР

Олий таълим муассасасида таълим технологияси – талабанинг қобилиятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда мутахас-сисларни тайёрлаш мазмуни, таълим мақсадига мос равишда мазмунни лойиҳалаш ҳамда педагогик услублар, шакллар ва ўқитиш усуллари тadbик этишга йўналтирилган психологик, умумпедагогик, дидактик ва шахсий услубий тартиблар асосида амалга оширилувчи ўқитувчи ва талаба ўртасидаги ўзаро таъсир тизимидир.

Таълим технологияси – ўқувчининг шахсий сифатларини, касбий, умумкасбий ва умуммаданий компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган ўқитиш ва тарбиялаш технологиясидир.

Педагогик технология - юқори даражадаги самарадорликни таъминловчи, педагогик қонуниятлар, мақсадлар, принциплар, мазмун, шакл, услублар ва ўқитиш воситаларидан ҳамда тарбиялаш усуллари ташкил топган лойиҳалаш ва мос равишда ушбу технологияни амалиётда қўллаш тизимидир.

Педагогик технология – таълимни илмий лойиҳалаш ва унинг аниқ қафолатли муваффақиятини таъминловчи тизимдир.

Педагогик технология қуйидаги белгилар билан характерланади:

- ўқитиш ва тарбиялаш мақсадларини кетма-кет ишлаб чиқиш;
- ўзлаштиришга мўлжалланган ахборотларни таркиблаш, тартибга солиш ва зичлаш;
- ўқитиш ва назорат қилишнинг дидактик ва техник, шу жумладан компьютер воситаларидан мажмуали фойдаланиш;
- ўқитиш ва тарбиялашнинг ташхис функциясини кучайтириш;
- ўқитишнинг етарли даражадаги юқори сифатини қафолатлаш.

Ўқитишнинг педагогик технологиялари таснифи:

➤ **Фойдаланиш даражасига кўра:** *умумпедагогик, шахсий услубий (фан бўйича) ва локал (модулли);*

➤ **Фалсафий асоларига кўра:** *илмий ва диний, гуманистик ва авторитар;*

➤ **Таҷрибани ўзлаштиришнинг илмий концепциясига кўра:** *ассоциатив-рефлектор, бихевиористик, интериоризатор, ривожлантиручи;*

➤ **Шахс тузилишига мўлжалланганлиги бўйича:** ахборот (билим, уқув ва малакани шакллантириш), операцион (ақлий ҳаракат қобилиятларини шакллантирувчи), эвристик (ижодий қобилиятларни ривожлантирувчи), амалий (реал-амалий соҳада малакани шакллантириш);

➤ **Анъанавий ўқитиш тизимини модернизациялаш характериға кўра:** ўқувчи фаолиятини фаоллаштириш ва интенсификациялаштириш технологияси; ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги фаолиятни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосидаги технология; ўқув материални дидактик қайта ишлаш асосидаги технология.

Бу технология ушбу белгилари бўйича таснифланиши мумкин:

- ✓ етакчи мақсад ва вазифалар бўйича;
- ✓ ўқишни ташкил этиш шаклиға кўра;
- ✓ асосий ўқитиш услубиға кўра.

Ўқитиш технологиясининг дидактик таркиби қуйидагиларни ҳисобға олади:

- фойдаланиш даражаси;
- фалсафий асоси;
- билимни ўзлаштиришнинг етакчи концепцияси;
- таълим мазмунининг фарқланувчи характери;
- ўқитишни ташкил этиш шакли;
- етакчи ўқитиш услуби;
- ўқувчилар категорияси.

II. ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ХУСУСИЙ БЕЛГИЛАРИ

Педагогик инноватика (янгилик киритиш, инновация) – таълим муассасасининг фаолиятига нисбатан барқарор янгилик элементларини киритиб, унинг ривожланиши ва фаолият кўрсатишига самарали таъсир этувчи мақсадга йўналтирилган ўзгартиришдир.

Инновацион педагогик технологиялар айнан таълим-тарбия жараёнида ўқувчи-талабалар (тингловчилар)га муайян фан (мавзу) бўйича билим бериш ва шахсини шакллантиришга қаратилган ўқитишнинг замонавий услублари ва техник воситалари мажмуидир.

2.1. Ўқитишнинг анъанавий (репродуктив) технологияси

Анъанавий технологиянинг асосий хусусиятлари ва дидактик мазмуни қуйидагиларни ўз ичига олади:

- билим бериш, ўқув ва малакани шакллантиришга мўлжалланади;
- ўқувчиларни репродуктив даражада ўқув мазмунини ўзлаштиришларини ҳамда уни назорат қилиш ва баҳолашни таъминлайди;
- етакчи услуб-кўргазмалар асосида тушунтириш;
- ўқувчиларнинг асосий фаолияти тури - тинглаш ва эслаб қолиш;
- дидактик мезони – ўрганилганларни хатосиз эслаш ва амалда қўллаш.
- дидактик схемаси: янги материални ўрганиш-мустаҳкамлаш-назорат-баҳолаш;

Афзалликлари:

- ✓ режалилик, тежамлилик;
- ✓ таълим-тарбия жараёнини бошқаришнинг самарадорлиги;
- ✓ билимларни баён этишнинг янги усулларида фойдаланиш имконияти.

Камчиликлари:

- ✓ ўқув жараёнининг шахсий ва дифференциал имкониятларини чекланганлиги;
- ✓ ўқувчининг ақлий ривожланишини паст потенциаллиги.

2.2. Ривожлантирувчи таълим технологияси

Ушбу педагогик технология муаллифлари Л.С. Выгодский («Инсоннинг руҳий ривожланишини маданий-тарихий назарияси» номли асари) ҳисобланади ва бу технология Л.В. Занков, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдовлар томонидан ривожлантирилган.

Асосий хусусиятлари:

- ўқитиш самарадорлигини оширади;
- етакчи принцип- юқори даражада қийин ва тез суръатларда ўқитиш;
- таълим мазмуни - назарий билимларга таянган ҳолда амалий ўқув ва малакани биргаликда ривожлантириш;
- ўқув фаолиятининг турли ҳолатларида ўқувчи рефлексиясини рағбатлантириш.

Муаммолиги: шахснинг динамик характеристикасини ўқув жараёни субъекти билан мос келишининг зарурлиги.

2.3. Ақлий ҳаракатни босқичма-босқич шакллантириш технологияси

Ушбу ғоя муаллифлари П.Я. Гальперин, Д.В. Эльконин ва Н.Ф. Талызинлар ҳисобланади. Бу технологияда ўқув жараёни аниқ мақсадга йўналтирилган фаолиятни ташкил этиш асосида амалга оширилади.

Ўқитиш босқичлари:

- ўқувчининг ўқув мазмуни ва мақсадларини фаоллаштириш;
- фаолиятнинг мақсадга йўналтирилган асослари схемасини англаш:

➤ *бажариш услуби кўрсатилмаган ҳолда, таклиф этиладиган аниқ фаолият намунаси;*

➤ *фаолиятни тўғри бажаришни тўлиқ ва мукамал кўрсатилиши;*

➤ *олинган билимлар асосида ўқувчи томонидан фаолиятнинг мақсадга йўналтирилган асосларини мустақил яратилиши.*

- ташқи шакл кўринишидаги фаолият (модель, схема, чизмалар);
- фаолиятни ташқи нутқий умумлаштириш;
- ички нутқ даражасида фаолиятни умумлаштириш;

- фаолиятни интериоризациялаш – ички режали ақлий бажариш фаолиятига ўтиш.

Афзалликлари:

- ✓ ўқитиш жараёнини индивидуаллаштириш;
- ✓ намуналарни кўрсатиш ҳисобига ўқув ва малакаларни шакллантириш вақтини камайтириш;
- ✓ алгоритмлаштириш ҳисобига фаолиятни юқори даражада автоматлаштириш;
- ✓ фаолият сифатини индивидуал назорат қилиш имконияти;
- ✓ ўқитиш услубиётини тезкор тўғрилаш, тузатиш.

Камчиликлари:

- ✓ назарий билимларни ўзлаштириш имкониятининг чекланганлиги;
- ✓ услубий ёрдам кўрсатишнинг мураккаблиги;
- ✓ ижодий фаолият бўйича фикран ва ривожланлантирувчи қобилиятга эга бўлиш имкониятини зарурлиги.

2.4. Жамоавий ўзаро таъсир технологияси

Ғоя муаллифлари ва уни ривожлантирганлар А.Г. Ривин, В.В.Архипова, В.К. Дьяченко, А.С.Соколовлар ҳисобланади.

Ташкилий диалог, биргаликдаги диалог, ўқитишнинг жамоавий усули, ўқувчиларнинг алмашинувчи таркибли жуфтлигида ишлаш ушбу педагогик технологиянинг етакчи шакллари ҳисобланади.

•Педагогик технологиянинг асосий компонентлари:

ўқув материални тайёрлаш:

- ✓ ўқув матнларини танлаш;
- ✓ қўшимча ва луғат материалларини тўплаш;
- ✓ ўқув материални фикран таркиблаш;
- ✓ ўқув мақсадини ишлаб чиқиш.

ўқувчиларни йўналтириш:

- ✓ тайёргарлик (дидактик тренинг) босқичи;
- ✓ таништирувчи (мақсадни билдириш, «ўйин қондаси»ни ўзлаштириш, ўқиш натижаларини ҳисобга олиш усуллари) босқичи.

ўқув машғулотларини ўтказиш технологияси:

- ўқув материал хажмини ҳисобга олиш;
- ўзлаштириш вақти;
- ўқувчилар ёши.

асосий босқичлари:

- ўқув материални индивидуаль қайта ишлаш;
- роллар алмашилиш шарти билан «педагог-ўқувчи» ролли парадигмасида ҳамкорлар билан билим алмашилиш;
- олинган ахборотларни қайта ишлаш ва ўзаро ўқиш учун янги ролли ҳамкорлар излаш.

• Дидактик услуби:

ўқув цикли вақти доирасида ўқувчини ўқув мавзулари билан тўлиқ «юклаш» (олдиндан аниқланган кўрсаткичлар бўйича аниқ мазмунли фрагментни тўлиқ ўзлаштиришга олиб келувчи ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги биргаликдаги фаолият).

• Афзалликлари:

- ўқитиш суръатини индивидуаллаштириш;
- жамоавий жавобгарлик ҳиссини фаоллаштириш;
- ўз-ўзини баҳолаш қобилиятини шакллантириш;
- ассоциатив боғланишлар ҳажмини ошириш ҳисобига билимларни мустаҳкам ўзлаштирилишига эришиш.

2.5. Тўлиқ ўзлаштириш технологияси

Ушбу технология муаллифлари америкалик олимлар Дж.Керолл ва Б.Блум ҳисобланади. Анъанавий ўқитиш технологиясидан яқиний натижа, яъни ўқувчилардаги билимни ўзлаштириш даражаси билан фарқ қилади.

• Асосий хусусиятлари:

- ✓ ҳар бир ўқувчи учун индивидуал вақт, услуб ва ўзлаштириш шакли шароитида ягона белгиланган даражадаги билим, ўқув ва малакага эришиш вазифаси қўйилади;
- ✓ барча таълим олувчилар учун ўқитишнинг режали натижаси (тўлиқ ўзлаштириш эталони)ни белгилайди;
- ✓ ўқув материаллари мазмуни алоҳида бўлимларга бўлинади ((«ўқув элементлари», «мазмун бирлиги », «кичик блоklar» ва б.);
- ✓ ҳар бир ўзлаштириш бирлиги бўйича икки балли шкала (синовдан ўтди, ўтмади) асосида тест (назорат топшириғи) тайёрланади.
- ✓ ҳар бир ўқув бирлиги бўйича ўзлаштирилмаган ўқув материални қўшимча қайта ишлаш учун коррекцион дидактик материал тайёрланади.

✓ тўлиқ ўзлаштириш эталони фикрий, ҳиссий ва рухий соҳаларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган ўзаро иерархик боғланган педагогик тизим мақсад кўринишида белгиланади;

✓ ўқув мавзусини тўлиқ ўзлаштириш эталони ишлаб чиқилади.

• **Билиш фаолияти мақсадлари:**

➤ билим (ўқувчи эсда сақлади, қайта ривожлантирди, билади);

➤ тушуниш (тушунтира олади, мисоллар билан изоҳлайди ва шарҳлайди);

➤ амалда қўллаш (ўрганилган материалларни аниқ, стандарт шароитлар ва янги вазиятларда қўллай олади);

➤ умумлаштириш ва тизимлаштириш (бутунликни қисмларга ажрата билади ва янги бутунликни ташкил қила олади);

➤ баҳолаш (ўқув объектининг қиммати ва аҳамиятини аниқлайди).

Ўқитувчи фаолияти:

✓ ўқув мақсади билан таништиради;

✓ ўқишнинг умумий режасини тушунтиради;

✓ янги материални баён этади (анъанавий усулда);

✓ оралиқ назоратни ташкил этади;

✓ оралиқ натижаларни баҳолайди;

✓ тўлиқ ўзлаштирилмаган ўқув материаллар бўйича ўқувчилар билан қўшимча ишлайди;

✓ ўзаро ёрдам кичик гуруҳларини ташкил этади;

✓ қўшимча ишлаш ташкил этилгач, ўқувчиларни қайта синовдан ўтказди.

2.6. Турли даражали ўқитиш технологияси

Ушбу технология ҳар бир таълим олувчини яқин ривожланиш доирасига мос келувчи фаолиятини ҳисобга олган педагогик шароит яратишни ва дифференциал даражали ўқитишни кўзда тутди.

Дифференциал ўқитиш вариантлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

➤ шахснинг динамик характеристикаси ташҳиси ва умум ўқув малакаларни эгаллаш даражаси асосида ўқитиш;

➤ билим олиш ва қизиқишлари йўналишларига боғлиқ ҳолда танлаш;

- профил ўқитиш вариантлари бўйича ташкил этиш.
- Ўқув мақсадини белгиловчи асосий детерминантлар (аниқловчи омиллар) қуйидагилардан таркиб топган:
 - ✓ билиш мазмунини фаоллаштириш ва ўқувчиларнинг билиш фаолиятларини рағбатлантириш;
 - ✓ ўқув материални ўзлаштириш даражасини ихтиёрий танлаш (ДТС дан кам бўлмаган ҳолда);
 - ✓ ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш;
 - ✓ таълим мазмуни таянч компонентини тўлиқ ўзлаштириш;
 - ✓ ўқув жараёнини жуфтликда, гуруҳий ва жамоавий шаклларда ташкил этиш;
 - ✓ ўқув материали ўзлаштирилиши устидан оралиқ назорат;
 - ✓ ўқув материалнинг ўзлаштирилган ҳар бир йирик бўлими бўйича кириш ва якуний назорат ўтказиш;
 - ✓ шахсий таълим режаси бўйича тезкор ўқитиш.

2.7. Адаптив ўқитиш технологияси

Адаптив (мосланувчан) ўқитиш технологияси турли даражали ўқитиш технологиясининг ҳар хиллиги билан фарқланади. Ўқувчиларнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўқув машғулотларининг мослашувчан тизимини ташкил этишни кўзда тутлади. Унда асосий эътибор ўқувчиларнинг ўқув қобилиятларини шакллантиришга қаратилади.

Асосий хусусиятлари:

- **ўқув жараёнини ташкил этиш шакли:**
 - ✓ ўқитувчи билан биргаликда;
 - ✓ педагог билан шахсий;
 - ✓ педагог раҳбарлигида мустақил ишлаш.
- **ўқувчиларнинг фаол мустақил фаолиятига асосий эътибор қаратиш:**
 - ✓ асосий ва қўшимча адабиётлар билан ишлаш;
 - ✓ рефератлар тайёрлаш;
 - ✓ лаборатория ва амалий ишларни бажариш;
 - ✓ турли назорат ишларини бажариш.
- **жуфт гуруҳларда ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш:**
 - ✓ статик;
 - ✓ динамик;

- ✓ вариатив;
- тескари боғланишли кўп қирралиги;
- қулай ўқитиш шароити ва муваффақиятли вазиятларнинг устунлиги.

Педагогик технологиянинг асосий босқичлари:

- ✓ барча ўқувчиларга янги материални тушунтириш;
- ✓ мустакил шуғулланувчи гуруҳ билан ўқитувчининг шахсан ишлаши.
- ✓ алмашинувчи гуруҳларда ишлаш;
- ✓ ўқувчиларнинг мустакил ишлаши.

2.8. Дастурлаштирилган ўқитиш технологияси

Педагогик технология ғояси муаллифлари Америкалик олимлар Н. Краудер, Б.Скиннер, С.Пресси ва Россиялик П.Я. Гальперин, Л.Н.Лында, А.М. Матюшкин, Н.Ф. Талызинлар ҳисобланади.

Ушбу технология махсус техник воситалар ёрдамида (компьютерлар ва б.) олдиндан ишлаб чиқилган ўқитувчи-дастурлар ёрдамида шахсан мустакил ўқишга асосланган ва у ҳар бир ўқувчининг шахсий хусусиятларини (ўқиш суръати, ўзлаштириш даражаси ва б.) ҳисобга олиб ташкил этилади.

Дидактик принциплари:

- ўқув материалларини осон ўзлаштириш имконини берувчи унча ката бўлмаган бўлимларга ажратиш;
- ўқув фаолиятини кетма-кет бажарилишини таъминловчи тизимни киритиш;
- ҳар бир ўқув материални ёки қисмларини ўзлаштирилиш сифатини текшириш;
- текшириш натижаси бўйича кейинги босқичга ўтиш ёки қайта ўрганиш;
- назорат ишларини бажаришнинг ўзига хос хусусияти (ички ва ташқи тескари алоқа «педагог-ўқувчи»).

Дастурлаш принциплари:

- ✓ чизиқли (*шахсий суръатда дастурни қадамма-қадам ўзлаштириш кетма-кетлиги*);
- ✓ тармоқланган (*тўғри ва нотўғри жавоблар парадигмасида шахсан ўқиш жараёни*);
- ✓ аралаш (*шеффилд ва блокли технология*).

Дастурлаштирилган матнларни тақдим этиш усуллари:

- ✓ ахборот-коммуникация техник воситалари (*ўқувчига янги ахборотларни узатиш*);
- ✓ машина-назоратчи (*билимни назорат қилиш ва баҳолаш*);
- ✓ репетитор машиналар (*билимларни мустаҳкамлаш мақсадида қайтариш*);
- ✓ машқ қилиш машиналари (*ўқувчида керакли амалий ўқув ва малакани шакллантириш*).

Компьютерли ўқитиш технологияси афзалликлари:

- ✓ махсус компьютерли ўқитиш дастурлари ёрдамида кенг доирада турли-туман дидактик вазифаларни ечиш имконияти;
- ✓ ўқишнинг ахборот базасини кенгайтириш (*электрон кутубхоналар, миллий ва чет эл ўқув-услубий базалари, Интернет*);
- ✓ ўқитишнинг шахсий суръати (*адаптив компьютер дастурлари*.)

2.9. Муаммоли ўқитиш технологияси

Педагогик технология ғояси муаллифлари Т.В. Кудрявцев, А.М.Матюшкин, В.Оконь ва М.И.Махмутовлардир.

Педагогик технология мақсади ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчининг ўқув муаммолари ечимига қаратилган мустақил ижодий изланувчанлик қобилиятларини шакллантиришга қаратилган. Педагогик технология тадбири ўқувчида янги билимлар, ўқув ва малака, ривожланувчи билиш қобилияти, эрудиция (билим, ақл-заковат), билишни севиш, ижодий фикрлаш каби муҳим аҳамиятга эга бошқа шахсий фазилатлар ҳамда қобилиятларни шаклланишига олиб келади. Ушбу технологияда педагог билимларни тайёр ҳолда етказмайди, балки ўқувчига мавзу бўйича муаммоли вазият ҳосил қилади ва муаммо ечими бўйича унда фикр ва ғоя уйғонишига шароит яратади.

Муаммоли вазиятлар қуйидаги қарама-қаршиликларни фаоллаштириш натижасида юзага келтирилади:

- мавзу бўйича билинган ва билинмаган масалалар (маълум усуллар ва услублар ёрдамида муаммоли вазиятларни юзага келтириш имконияти йўқлиги);
- эгалланган билимлар ва янги далиллар (жуда паст ёки юқори даражадаги билимлар, ҳаётий ва илмий билимлар, мавжуд билимлар билан янги талабларни мос келмаслиги);

➤ мавжуд билимлар билан уни қўллашдаги ўзгарувчан амалий шароитлар;

➤ масалани мумкин бўлган назарий ечиш йўллари ва танланган усул (йўл)ни амалиётга мос келмаслиги (қўллаб бўлмаслиги);

➤ ўқув топшириғни амалий бажариш бўйича эришилган натижалар ва ўқувчида уни назарий жиҳатдан асослашга оид билимларни йўқлиги (етарли эмаслиги).

Муаммоли вазият қачонки, муаммоли топшириқ (ўқув топшириғи, саволлар, амалий топшириқ ва б.) ўқувчининг интеллектуал имкониятларига мос келса, юзага келган муаммоли қарама-қаршиликларни ҳал қилиш ва муаммоли вазиятдан чиқишга ундасагина дидактик аҳамиятга эга бўлади.

Муаммоли ўқитиш технологиясининг асосий шакллари:

➤ муаммони баён этиш – ўқитувчининг ўқувчига қўйилган муаммони ҳал қилишнинг илмий-мантиқий ечимини намоиш этиши;

➤ қисман-изланиш фаолияти - ўқитувчи томонидан махсус саволлар бериш орқали, ўқувчида муаммони ечишга қаратилган мустақил фикрлар ва саволлар жавобини топиш бўйича фаол ҳаракатни уйғотиш;

➤ тадқиқий фаолият – муаммони ҳал қилиш усуллари ва йўлларини ўқувчи томонидан тўлиқ мустақил излашини ташкил этиш.

Афзалликлари:

➤ ўқувчининг ақлий ривожланишини юқори даражасига эришиш, билиш мустақиллигини шакллантириш;

➤ ўқув фаолиятига қизиқишини ўстириш;

➤ ўқитишнинг мустаҳкам натижаларини таъминлаш.

Камчиликлари:

✓ режалаштирилган натижаларга эришишда катта вақт сарфини талаб этилиши;

✓ билиш фаолиятини ўқувчи томонидан суст бошқарилиши.

2.10. Модулли ўқитиш технологияси

Ушбу ўқитиш технологияси XX асрнинг 60 йиллари охирларида АҚШ ва Ғарбий Европада анъанавий ўқитиш технологиясига альтернатив тарзда юзага келган. Россияда ушбу технологияни П.Юцявичене ва Т.И. Шамовлар ривожлантирган.

Бу технологияда ўқувчи модул билан ишлаш жараёнида мустақил (ёки ўқитувчининг маълум ёрдами билан) равишда аниқ ўқув мақсадларига эришади.

Модуль - ўқув мазмуни ва уни эгаллаш технологиясини ўз ичига олган мақсадли функционал таркиб ҳисобланади.

Модуль таркиби:

- мақсадли ҳаракат режаси;
- ахборотлар банки;
- дидактик мақсадга эришиш бўйича услубий тавсиялар, кўрсатмалар.

Тадбиқ этиш шартлари:

- модулли дастур + мажмуали дидактик мақсад + унга эришишни таъминловчи модуллар мажмуи.

Модуль типлари:

- ❖ билиш жараёни - фан асосларини ўрганиш;
- ❖ жараёнли- фаолият усуллари шакллантириш ва ривожлантириш;
- ❖ аралаш - биринчи икки гуруҳ мазмунини бирлашмаси.

Ўқув жараёнини ташкил этиш мантиқи:

- ✓ ҳар бир модуль мазмуни ўрганилгач, ўқувчилар билими ва ўқувини дастлабки назорати (тайёргарлик даражаси);
- ✓ билимларга тегишли ўзгартиришлар, тузатишлар киритиш (талаб этилган тақдирда);
- ✓ жорий ва оралиқ назорат (ўз-ўзини назорат қилиш, ўзаро назорат, текшириш);
- ✓ якуний назорат (модул билан ишлаш якунида).

Модулдан ўқитишнинг ҳар қандай ташкилий тизимида фойдаланиш мумкин. Анъанавий ўқитиш тизими билан модуль технологиясини биргаликда қўллаш самарали ҳисобланади.

2.11. Ижодий фаолиятни ривожлантириш технологияси

Ижодий фаолият моҳиятини белгиловчи асосий омиллар:

1.Фалсафий ва ижтимоий-иқтисодий. Ижодий фаолият - амалдагидан фарқ қилувчи бирор бир янгилик яратишдир.

Ўлчов категориялари:

кашфиёт – олдин номаълум бўлган объектив мавжуд бўлган хусусият ва ҳодисаларни аниқлаш;

ихтиро - техник муаммолар ечимига йўналтирилган, ишлаб чиқаришда ижобий аҳамиятга эга бўлган янгилик, қарор, технология ва б.

рационализаторлик таклифи – олдиндан маълум ва амалда тадбиқ этилаётган техниканинг бошқа янги шароитда самарали ишлашини таъминлашдаги вазифалар ечими;

лойиҳалаш –маълум бир объектни икки босқич асосида қуриш, яратиш:

1. Дастлаб лойиҳани фикран юзага келтириш, унинг чизмалари ва техник ҳужжатларини тайёрлаш.

2. Лойиҳани амалда тайёрлаш (деталлар ва қисмларини тайёрлаш, уларга ишлов бериш, йиғиш ва яратиш).

Дизайн – объектни маълум бир эстетик тавсифлари асосида санъаткорона лойиҳалаш.

3. Психологик-педагогик - янги билим, укув ва малакалар кўринишида ушбу субъект учун олдиндан номаълум бўлган янгилик яратиш борасидаги ижодий фаолият.

Ўлчов категориялари:

Интуитив фикрлаш - эвристик жараён бўлиб, ҳеч қандай далилларсиз, тўғридан-тўғри фикран ҳақиқатга эришишдаги (масала ечимини топишдаги) ижодий қобилият, мантиқан боғлиқ бўлмаган ёки мантиқан хулоса чиқариш учун етарли бўлмаган изланишлар асосида масала ечимини аниқлаш жараёни.

Интуиция – субъектнинг назарий-амалий фаолияти жараёни давомида тўпланган катта ҳажмдаги билим ва далилларга таянади.

Ижодий фаразлар - инсоннинг шахсий тажрибасида кўрмаган ёки умуман ҳозирги вақтда мавжуд бўлмаган объект ва жараёнлар тўғрисида тасаввур, фараз қила олиш қобилияти.

Фараз қилиш турлари:

- ✓ инсон олдин ўзи кўрган объект тўғрисида тасаввур қилиш;
- ✓ аниқ бошланғич маълумотлар асосида ўз шахсий тажрибасида учрамаган объект ва жараён тўғрисида фараз қилиш;
- ✓ ҳеч қандай аниқ бошланғич маълумотлар бўлмаган ҳолда, ҳақиқатда амалда мавжуд бўлмаган объект тўғрисида фикран фараз («фантазия») қилиш.

Мантиқий қонун ва қоидалар (мантиқий фикрлаш усуллари):

- мантиқий қонун ва қоидалар (айнан ўхшашлик, қарама-қаршилик, етарли асосланганлик қонуниятлари);
- эмпирик-назарий билиш (моделлаштириш, лойиҳалаш);

- назарий билиш (анқлаштириш, абстраклаштириш);
- эмпирик билиш (кузатиш, таққослаш, солиштириш) усуллари асосида мантиқий характердаги ақлий жараёнлар қобилятига эга бўлиш.

Билиш-қайтадан яратиш ижодий фаолият босқичлари:

1. Мавжуд объект (субъект) ҳолатини танқидий фикрлаш, муаммоли вазиятни шакллантириш, аниқ ижодий вазифалар асосида муаммоли вазиятни ўзгартириш (бошланғич маълумотлар, ечимни аниқлашдаги мумкин шароитлар, керакли чекланишлар ва амалга ошириш воситалари, мақсаднинг аниқлиги).

2. Ғояни излаш, ижодий ўзгартириш ва трансформациялаш (бошқа шаклга айлантириш) шартлари ва принциплари.

3. Фикрий тажрибалар натижаси сифатида ишланманинг идеал моделини ишлаб чиқиш.

4. Моделни амалга ошириш бўйича синов-тажриба ишларини ўтказиш.

5. Натижаларни таҳлил ва талқин қилиш ҳамда изоҳлаш.

Ижодий фаолият стратегияси:

• **Тасодифий ташиқил этиш стратегияси** – ҳеч қандай режаларсиз тасодифий мўлжаллар асосида тусмоллаб изланиш.

• **Ўхшаи («аналог»)ларни излаи стратегияси** - янги қурилмани яратишда олдиндан маълум бўлган конструкция ёки унинг қисмлари, алоҳида функцияларидан фойдаланиш.

• **Комбинаторли фаолият стратегияси** - асосий кўрсаткичларни сезиларли даражада ўзгартириш мақсадида айрим элементларнинг биргаликдаги ҳолатини текшириш, конструкция деталлари жойини алмаштириб ўрнатиш.

• **Қайта яратиш стратегияси** – конструкциянинг битта детални ёки бутунлай ўзини ўзгартириш, қайта конструкциялаш ёки тесқари конструкциялаш орқали олдингидан фарқланувчи, нисбатан янги моделни излаш.

• **Универсал стратегия**- барча стратегиялардан биргаликда фойдаланиб янгилик яратиш.

Ижодий фаолият тактикаси:

➤ **Интерполяция (қўшимча киритиш) тактикаси** - механизм ёки қурилма ички қисмига бирор янги элементни (қисмни) киритиш.

➤ **Экстраполяция тактикаси** - нарсa ва ҳодисанинг бирор қисмини кузатиш асосида олинган хулосаларни унинг бошқа

қисмига ёйиш ёки тадбиқ этиш, ташқи элемент киритиш, ташқи қайта қуриш.

➤ **Редукция (содаллаштириш, кичиклаштириш) тактикаси** – параметрларни кичиклаштириш.

➤ **Гиперболизация тактикаси** - параметрларни катталаштириш.

➤ **Дублирлаш (такрорлаш) тактикаси** – маълум деталь ёки унинг функциясидан янги моделда фойдаланиш.

➤ **Кўпайтириш тактикаси** – икки ёки ундан ортиқ деталлар ёки элементлардан битта функцияни бажаришда фойдаланиш.

➤ **Алмаштириш ва модернизациялаш тактикаси** – маълум детал ёки элементларни тўлиқ алмаштириш, янги шароитга мослаш.

➤ **Конвергенция, деформация ва интеграция тактикаси** - икки карама-қаршиликни бирлаштириш асосида қайта яратиш, унинг таркиби ёки функциясига аниқ ўзгартиришлар киритиш, олдиндан маълум қисмлар асосида янгисини яратиш.

➤ **Асосий детал тактикаси** - битта детални асос қилган ҳолда бошқа барча қисмларни яратиш.

➤ **Автономлаш тактикаси** – битта қисмни тўлиқ ажратиб, бошқа қисмларни қайта қуриш.

➤ **Кетма-кет бўйсунтириш тактикаси** – бирор қисмдан ҳам воз кечмасдан аниқ кетма-кетлик асосида барча қисмларни қайта тузиш.

➤ **Кўчириш ёки силжитиш тактикаси** – объект чегарасида элементлар жойлашувини ўзгартириш.

➤ **Дифференциялаш тактикаси** - объектни махсус таркиб ва функцияларга ажратиш.

Бўлажак мутахассислар ижодий фаолиятлари тажрибасини ривожлантириш услублари:

- ✓ ижодий фикрлашни фаоллаштириш;
- ✓ муаммоларни ҳал қилиш малакасини шакллантириш;
- ✓ масала ечимини онгли равишда излаш қобилиятини ривожлантириш.

1. Қийинлаштирилган шароитни қўллаш услуби:

- **вақтинча чеклаш услуби** - фаолиятда вақтинчалик омил таъсирини ҳисобга олиш (фаоллик ва натижавийликни кучайтириш ёки камайитиш);

•**қўққисдан тақиқлаш услуби** - стереотип (айнан бир хил) фаолиятни чеклаш мақсадида айрим фаолиятларни бирдан тақиқлаш;

•**тезкор эскизлаш услуби** – ижодий изланишнинг барча вариантлари тасвири;

•**янги вариантлар услуби** - мавжуд бўлган бир неча вариантлар асосида янги вариантни излаш;

•**ахборот етишмаслик услуби** – аниқ ахборотлар етишмайдиган ҳолатлар асосида топшириқларни ечиш;

•**ахборот ҳаддан кўп услуби**- ортиқча ахборотлар мавжуд ҳолатдаги масалаларни ечиш;

•**абсурд услуби** - бажариш мумкин бўлмаган масалаларни ечишга уриниш;

•**қайта кодлаш услуби** – муаммони бир кўринишдан бошқа кўринишга ўтказиш, фаннинг бир тилидан бошқа тилида тасвирлаш (масалан, математик ифодадан график тасвир кўринишга ўтиш ва б.)

2. Ижодий масалаларни гуруҳий ечиш услуби.

•**делфи услуби** – бир қанча альтернатив ечимларнинг ҳар бирини баҳолаб, аҳамиятлилига қараб, улар ичидан энг тўғриси танланади;

•**«Қора яшик» услуби** – бўлиши мумкин камчиликлар ва уларни юзага келиш сабаблари билвосита йўллар билан аниқланади;

•**кундаликлар услуби** – маълум вақт оралиғида гуруҳнинг ҳар бир аъзоси томонидан туғилган ғоялари ёзиб борилади ва улар гуруҳда таҳлил қилиниб, битта ўртача фикрга келинади;

•**6-6 услуби** – гуруҳнинг олти аъзоси 6 минутда масала ечими бўйича алоҳида-алоҳида ўз фикрларни ва ўз вариантларини ёзишади, кейин гуруҳда таҳлил қилиниб, энг муҳими танлаб олинади.

3. Ижодий изланишларни гуруҳли рағбатлантириш услуби.

•**ақлий ҳужум услуби** – талабалар ва ўқитувчи биргаликда муаммони муҳокама қилишади ва унинг ечими бўйича ўз ғояларини билдиришади;

•**синектика услуби** - изланишнинг асосий мақсадини аниқлаш, фараз қилиш, хаёлан масала ечимига ўхшаш вариантларни аниқлаш;

- морфологик таҳлил ва синтез услуги – масала ечимининг альтернатив вариантларини жадвал кўринишида руйхати тузилиб, ушбу ечимларнинг бир-бирига яқинлари, мантиқан ўхшашлари ва улар ўртасидаги боғланишлар аниқланади, умумлаштирилиб турли янги вариантлар ҳосил қилинади;

- функционал – қиймат таҳлил услуги – объектнинг хусусияти билан ушбу хусусиятларни таъминловчи харажатлар нисбатини оптималлаштириш, айрим фойдасиз харажатларни қисқартириш мақсадида кўриб чиқиш.

2.12. Лойиҳалар услуги технологияси

Лойиҳалар услуги мажмуали услуб ҳисобланиб, ҳозирги вақтда ўқув жараёнида қўлланилаётган барча инновацион педагогик услубларни ўзида мужассамлаштиради.

Лойиҳалар услуги – ўқитувчи назоратида янги маҳсулот ва хизматлар яратиш жараёнида ўқувчининг интеллектуаль ва жисмоний имкониятларини, мустақиллик ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш йўли орқали шахснинг ўз қобилиятларидан тўлиқ фойдаланишга йўналтирилган ўқув жараёнини ташкил этишнинг амалий аҳамият касб этувчи, субъектив ва объектив янгиликларга эга мослашувчан модели ва ўқитиш тизимидир.

III. ЛОЙИҲАЛАР УСЛУБИ ТЕХНОЛОГИЯСИ

3.1. Лойиҳалар услубининг тарихий ва педагогик таҳлили

Лойиҳалар услуби тўғрисида кейинги йилларда кўплаб ўқув-услубий адабиётлар чоп этилмоқда, Лойиҳалар услуби деганда кўпчилик ҳолларда ҳар қандай ижодий ва аниқ амалий фаолият тушунилади. Ушбу услуб талабаларда мустақиллик, жавобгарлик ҳисларини шакллантиради, ўз ҳамкори билан ўзаро ҳурмат ва тенг ҳуқуқли муомула маданиятига ўргатади.

Амалда лойиҳалар услубидан В. Килпатракнинг «Лойиҳалар услуби» мақоласи (1918й) чоп этилмасдан аввал қўлланила бошланган. Айниқса бу услуб амалий аҳамиятга эга бўлган фанларда энг самарали услуб сифатида кенг қўлланилган. АҚШда конструктивизм ғояси, ўқишга муаммоли ёндошув ва тадқиқот услублари амалга ошириладиган ўқув юртларида мустаҳкам ўрин эгаллади. Россияда лойиҳалар услуби 1905 йиллардан маълум бўлган. Педагог С.Т. Шацко раҳбарлигидаги кичик гуруҳ ушбу услубни тарғиб қилишган. Бу услуб Н.К. Крупская томонидан ҳам мактабларда кенг қўлланилган.

Лойиҳалар услуби тарихан анча олдин ўқув жараёнида қўлланилган бўлсада, унинг туб моҳияти, мазмуни, қўлланиш бўйича педагогик технологиялари тўлиқ очиқ берилмаган. Амалиётда ижодий иш, қисман амалий фаолият ва лойиҳа ўртасида фарқ деярли асосланмаган. Албатта, ижодий иш ёки лойиҳага бир хил мазмунда қараш, лойиҳалар услубидан амалда кенг фойдаланиш имконини бермайди, аксинча унинг самарадорлигини пасайтиради. Шу сабабли, лойиҳалар услубини мазмун ва моҳиятини, қўлланиш соҳаларини ва ушбу услубни амалда қўллаш бўйича тажрибаларни таҳлил қилиб чиқиш талаб этилади.

Лойиҳалар услубини таҳлил қилишдан олдин, Колумбия университети ўқитувчилар коллежи профессори В.Килпатрикнинг 1918 йилда нашр этган мақоласи мазмунига эътибор қаратамиз **(мақола мазмунан таржима қилинди):**

«Лойиҳа» сўзи таълим жараёнига энг кеч кириб келган атамалардан бири ҳисобланади. Ушбу атамани таълим соҳасига киритиши мумкинми?

Бу масалани муҳокама қилишдан олдин қуйидаги икки саволга жавоб беришни лозим деб ҳисоблайман:

Биринчидан, ушбу ноаниқ атамада ўрнатилган педагогик дунёқараш шаклини ўзгартириши тушунчаси мавжудми?

Иккинчидан, кафолат бера оламизми, ҳақиқатдан ҳам «лойиҳа» атамаси педагогик технологияда биз ундан талаб этаётган натижани беришини? Балки «асосий гоя (purposeful akt)» атамаси бу мазмунга тўлиқроқ жавоб берар?

Менинг асосий фикрим шундан иборатки, бу атама фаолиятнинг асосий омили сифатида «чин кўнгилдан» (wholehearted vigorous activity) бажармоқ маъносини бериши зарур. Шу сабабли, бундай фаолият ўзликни билиши қонуниятларига мос келиши ва этик ҳулқ-атвор меъёрларига жавоб бериши лозим. Мен амал қиладиган асосий принцип, «**ўқитиши, бу - ҳаёт!**» Бу фикрни айтиши осон, лекин амалда тадбиқ этиши жуда мураккаб. Агар биз истаган услуб специфик услубга мос ва у билан бир хиллилик касб этса, бундай услубга типик намуна сифатида аниқ ҳаётий мисол қилиб, масалан ҳаётий тажриба, албатта мос ҳолда ўқитишни келтириши мумкин эмасми? Айнан ана шундай ҳаракатни мен «лойиҳа» атамасига киритаман. Келинг, «лойиҳа» ёки «асосий гоя (purposeful akt)» атамасига аниқ ҳаётий мисол келтирайлик: Масалан қиз бола кийим тикмоқда. Агар у ўз ишини олдиндан режаслаштириб, ўз ишидан қониқиш ҳосил қилиб, илҳом билан ўзи тикса, бу «лойиҳа»га типик мисол бўла олади. Ёки, мактаб газетасини ташиқил қилмоқчи бўлган ўқувчи фаолиятини олайлик. Агар у ушбу ишга тўлиқ жиддий киришса, биз ўз ичига «лойиҳа»ни олган самарали гояга дуч келамиз. Шунингдек, самимий илҳом билан хат ёзаётган ўқувчи ҳаракати, диққат билан берилиб ҳикоя эшитаяётган бола ва б. шу каби фаолиятлар. Бу каби барча ҳаракатлар шахсий қизиқиш, интилиш ва гоя асосида амалга ошади. Лекин, бу гуруҳий лойиҳада ўз аксини топмайди, чунки гуруҳий лойиҳада манфаатлар бир хил бўла олмайди. Гоя мақсаднинг аниқлиги, ҳаракатнинг самимийлиги ва қизиқиш даражаси билан ўзгариб туради. Бу ҳаракатнинг рухий жиҳати бўлиб, амалий ҳаракатларни ва бажарилаётган лойиҳанинг самарадорлигини баҳолашни умумлаштиришни талаб этади.

Биз Америкада кўп йиллар, бизнинг таълим тизимимиз ўқувчиларни ҳаётга тайёрлашни эмас, балки ҳақиқий ҳаётни акс этишини орзу қилдик.

Тавсиф этилаётган «лойиха» услуби бу йўналиш бўйича идеал қадам бўла олади. Бу ҳолатда ўқиш ҳақиқий ҳаётга айланади. Бунда реал гоёлар реал амалиётга тадбиқ этилади.

Бу қандай амалга ошади? Масалан, бола учувчи ҳаво илонини яратмоқчи. Ҳозирча у бунга эриша олмаяпти. Мақсад аниқ. Мақсад-бу унинг гоёси, яъни у бунга бутун кучи, иқтидори ва билими билан мустақил ҳаракат қилади. Муваффақиятга эришиш хоҳиши унинг боши ва қўлини ишлатади. Натижада уни, ёки ўз муваффақиятидан қониқиш, ёки мағлубият кутади ва у умидсизликга тушиб ўз ишидан кўнгли қолади. Бу катта сабаб, асос ҳисобланади. Айтайлик, бошқа бола бу ишни ўқитувчи топириғи асосида бажаради. Бу ўқувчини манфаатига мос келмаслиги мумкин, унга таъсир қилмайди. Бундан тушунарлики, агар натижа муваффақиятли бўлса ҳам, умумий натижа бошқача бўлади. Ўқувчи ўз ҳаракатидан ва ишидан қаноат ҳосил қилмайди, чунки унинг ҳаракати топириқ асосида амалга ошади.

Гуруҳий лойихада мазмун ва гоё бир вақтда юзага келади. Ўқитувчининг вазифаси вазиятни ва жараёни баҳолаш ҳамда рағбатлантириш ҳисобланади. Ўқитувчи демократик шароитни юзага келтиришга интилиши ва секин-аста бу фаолиятда ўз иштирокини камайтира бориши зарур. Агар ўқувчи фаол фаолиятга ўрганса, бундай фаолиятда муваффақият ҳамроҳ бўлади ёки ўқувчи тушкунликка тушади ва тўсиқлар пайдо бўлади. Натижада ўқувчилар муваффақиятли ижтимоий ҳаёт намуналарини биладилар».

Профессор В.Килпатрикнинг ушбу мақоласи мазмуни лойихалар услубининг асосий моҳиятини очиб беради.

Ҳозирги кунда лойихалар услуби таълим тизимининг барча бўғинларида инновацион педагогик технология ва ўқитиш услуби сифатида, айниқса назарий тадқиқотлар олиб боровчи педагоглар ўртасида кенг ривожланмоқда. Лекин лойихалар услубининг мазмуни, унинг ўқув жараёнида тутган ўрни ва фойдаланиш самараси, турли даражадаги ўқув юртларида фойдаланиш имконияти тўғрисида турли хил баҳс-мунозаралар мавжуд. Шунингдек, ушбу услубни келиб чиқиш тарихи ва асосчиси тўғрисида ҳам турли хил қарашлар юзага келган. Масалан, Е.С.Болат ва Н.Ю.Пахомовалар лойихалар услубининг асосчиси деб таниқли америкалик философ ва педагог Джон Дью (1859-1952йй.) деб таъкидлашади. Б.М. Назаренко бу лойиханинг келиб

чиқиш тарихини В.Килпатрик, америкалик педагоглар Дж. Кнеллер, К.Гоулд, ва С.Холл эса педагог Р.Стимсон номи билан боғлайди.

Лойиҳалар услубининг келиб чиқишидан ривожланиш давригача ушбу лойиҳа тўғрисида кўплаб аниқ ва тугалланган фикрлар билдирилган. Масалан: меҳнат ўқитиши (К.В.Вудворд, Н.К.Крупская, С.Т.Шацкий), касбий ўқитиш (Н.Е.Эрганова, Г.В.Рогова, Ф.М.Рабинович), дифференциаль ўқитиш (Н.П.Гузик, Е.А.Юнина, И.Э.Уит), шахсга йўналтирилган ўқитиш ((И.С.Якиманская), педагогик ҳамкорлик (В.Ф.Шаталова, В.А.Сухомлинский, И.П.Волков, Л.С.Выготский.)

Лойиҳалар услубининг келиб чиқиш тарихи бўйича И.Г.Ворончихина, М.Кнолль, В.Н.Сенберг каби олимлар илмий-изланиш ишларини олиб боришган. М.Кнолль ўзининг аналитик ишларида лойиҳалар услуби америка педагогикасида келиб чиқмаганлигини таъкидлайди. Ушбу лойиҳа Италиянинг архитектура устахоналарида XVI асрлардаёқ юзага келган.

Е.С.Болат лойиҳалар услубининг келиб чиқиш ва ривожланиш тарихини қуйидаги беш босқичга бўлади:

1. 1590-1765 йиллар. Европанинг архитектура мактаб (устахона) ларида лойиҳалаш фаолиятининг бошланиши;

2. 1765-1880 йиллар. Тизимли педагогик фаолиятда лойиҳадан ўқитиш услуби сифатида фойдаланиш ва америка контингентда ривожланиши;

3. 1880-1915 йиллар. Лойиҳалар услубидан ишлаб чиқариш ўқувида ва умумтаълим мактабларида фойдаланиш даври;

4. 1915-1965 йиллар. Лойиҳалар услубини қайтадан кўриб чиқилиб Европа таълим тизимида қўлланилиши;

5. 1965 йилдан ҳозирги вақтга қадар лойиҳалар услуби бўйича янги ихтиролар ва ушбу услубни халқаро таълим тизимида тарқалишининг учинчи даври.

Ҳозирги даврда лойиҳалар услубига мурожаат қилинишининг сабаби, у инновацион педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда муаммоларни ривожланиш даври бўйича таҳлил қилишга имкон беради. Таъкидлаш жоизки, XX аср бошларига қадар ушбу услуб асосан мактабларда ишлаб чиқариш нуқтаи назаридан, яъни ишлаб чиқаришга оид билимларни олишда қўлланилган. Массачусет университети ўқитувчиси Р.Стимсон ўз ўқувчиларини қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш асослари бўйича

ўқитганда, америкалик философ ва педагог Дж.Дью ғояларига таяниб, ўз ўқувчиларига аввал назарий таълим бериб, кейин ушбу назарияни амалиётда қўллашни ўргатган.

В.Килпатрик Д.Дьюга нисбатан ҳам кўпроқ Э. Торндайк таъсирида бўлган. Э. Торндайконинг «ўқитиш қонуниятлари» га мувофиқ ўқувчининг ўз қобилияти ва шахсий хоҳишига мувофиқ амалга оширилган ҳаракатлари, унга мажбуран маълум топшириқ асосидаги фаолиятга нисбатан кўпроқ қониқиш келтиради дейилади. Мана шу қонуниятга мувофиқ В.Килпатрик ўқувчининг психологияси, унинг хоҳиши, қобилияти ўқув жараёнида ҳал қилувчи рол ўйнайди деб хулоса қилади.

Шу сабабли В.Килпатрик лойиҳалар услубини «ғояни чин кўнгилдан бажариш (*heartly purposeful akt*)» деб изхоҳлайди. Лойиҳа тўғрисидаги унинг типологияси инсон фаолиятининг барча соҳаларига, жумладан математик масалалар ечиш, чет тилларини ўрганиш, музика эшитиш, санъат соҳасида фаолият ёки ишлаб чиқаришдаги фаолият ва б. жабҳаларга ҳам таалуқли ҳисобланади. Ўзининг замондошларидан фарқлироқ В.Килпатрик лойиҳани аниқ бир фан соҳаси билан боғламайди.

Д. Дью В.Килпатрикнинг барча фаолиятни бир томонлама, яъни фақат ўқувчининг хоҳиши ва унга тўлиқ мустақиллик берган ҳолда амалга оширилиши лозим деган фикрига эътироз билдиради. Дью фикрича ўқувчилар ўқитувчи ёрдамисиз ўз лойиҳавий фаолиятини тўғри амалга ошира олмайдилар. Лойиҳа ўқувчи ва ўқитувчининг биргаликдаги фаолияти бўлиши лозим. Д. Дью кўрсатишича ғоя кўпинча импульсив ҳолатда юзага келади ва уни ривожланиши мураккаб кечади. Шу сабабли ҳар қандай лойиҳавий ғояни амалга оширишда ўқувчи билими ва тажрибаси етарли бўлмайди. Фақатгина ўқитувчи ёрдамида ўқувчи ғоянинг тўлиқ циклини ўйлашга, яъни юзага келиши мумкин бўлган қаршиликлар ва муаммоларни олдиндан аниқлаши, уларни ҳал қилишга қаратилган ҳаракат режасини тўғри тузиши, ўзларининг бу соҳадаги шахсий тажрибаларини ортдириши ва керакли билимни олиши мумкин. Д.Дью барча ўқитиш услублари илмий билим ва педагогик тажрибага асосланиши лозим деб таъкидлайди.

Лойиҳа услуби - юзага келган муаммоларни ҳал қилиш йўллари излашга қаратилган ўқувчи ва ўқитувчининг биргаликдаги фаолиятидир. В.Килпатрикдан фарқли ўлароқ Д.Дью

ўқувчининг бутун билиш фаолиятини бошқариш ва ташкил этишда ўқитувчининг роли муҳимлигини кўрсатади.

2.2. Лойиҳалар услубининг мазмун ва моҳияти

Замонавий педагогикада лойиҳалар услубига турлича изоҳлар ва тушунтиришлар берилган. Жумладан Е.С.Болат, В.Н.Стернберг, Г.М.Годжаспирова, Н.Ю. Пахомова, М.Л.Сердюклар ўз илмий ишларида лойиҳалар услубининг дидактик қирраларини очиб, ўз таърифларини беришган.

Е.С. Болат лойиҳалар услубини «аниқ у ёки бу намуна бўйича тайёрланган, амалий натижалари илмий-назарий аниқланган, тугалланиши тўлиқ реал, муаммонинг (технологиянинг) бутун тафсилотларини ишлаб чиқиш орқали дидактик мақсадга эриши усули» -деб таърифлайди.

В.Н. Стернберг ўз илмий изланишлари натижасида лойиҳалар услуби атамасининг замонавий таърифини «берилган топшириқ ва мавзу бўйича ўқувчининг ижодий иши»- деб таърифлайди.

Ҳозирги кунда лойиҳалар услубини ривожлантириш ва амалиётда ўқув жараёнига тадбиқ этиш, уни замонавий ўқитиш тизими талабларига жавоб берувчи педагогик технология сифатида қараш устида кўплаб илмий-изланиш ишлари олиб борилмоқда.

Лойиҳалар услуби бўйича мавжуд адабиётлар ва илмий ишлар таҳлили шуни кўрсатадики, бу услуб алоҳида мустақил услуб сифатида ёки барча ижодий услубларни ўз ичига олган педагогик технология сифатида ҳам тадбиқ этилиши мумкин. Мавжуд педагогик ва услубий адабиётларда ушбу педагогик технология бўйича қуйидаги турли атамаларни учратиш мумкин: лойиҳалар услуби, лойиҳалаш услуби, лойиҳа технологияси ва б. Лекин деярли кўплаб манбаларда «лойиҳалар услуби» атамаси ишлатилган ва шу сабабли «педагогик лойиҳа» умуман педагогика соҳасидаги лойиҳаларни ўз ичига олади.

Юқоридаги таҳлиллар асосида қуйидагича хулоса қилиш мумкин: лойиҳалар услубини дидактик нуқтаи назардан қисқа маънода алоҳида услуб деб эмас, балки кенг маънода ўз ичига кўплаб услубларни олган педагогик лойиҳалар технологияси деб қараш лозим. (Е.С.Болат, М.Ю.Бухаркин, М.В.Моисеева, А.Е.Петров, Н.Ю.Пахомова, С.А.Красносельский, Л.Б.Переверзев, И.Д.Чечель, И.С.Сергеев ва б.).

Лойиҳа сўзининг моҳиятини ҳисобга олиб лойиҳалар технологияси тўғрисида фикр юритганимизда, биз уни ўқувчининг қандайдир шакл касб этган (материал, матн, интеллектуаль ва б.) натижага эришишга йўналтирилган ўқиш-билим олиш фаолиятини ташкил этиш усули деб қабул қилишимиз мумкин. Замонавий илмий-изланишлар кўрсатадики, лойиҳалар технологияси таълим жараёнида билим соҳасининг барча йўналишларида кенг қўлланилиши мумкин. Ундан ўқув мазмунини ошириш, ўқувчининг билим олишга қизиқиш ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш мақсадида деярли барча фанларда фойдаланса бўлади. Ушбу технологиядан фойдаланган таниқли педагогларнинг тажрибаси кўрсатишича лойиҳалар технологияси кенг педагогик имкониятларга эга. У дастурий материални тўлиқ ўзлаштиришга, ўз шахсий ўқув фаолиятини тўғри режалаштиришга, ўрганилаётган фан бўйича амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга, шахсан лойиҳавий кўникма ва малакаларни ривожлантиришга имконият яратади ва замонавий шароитда ўқувчининг шахсий сифатларни ривожлантиради.

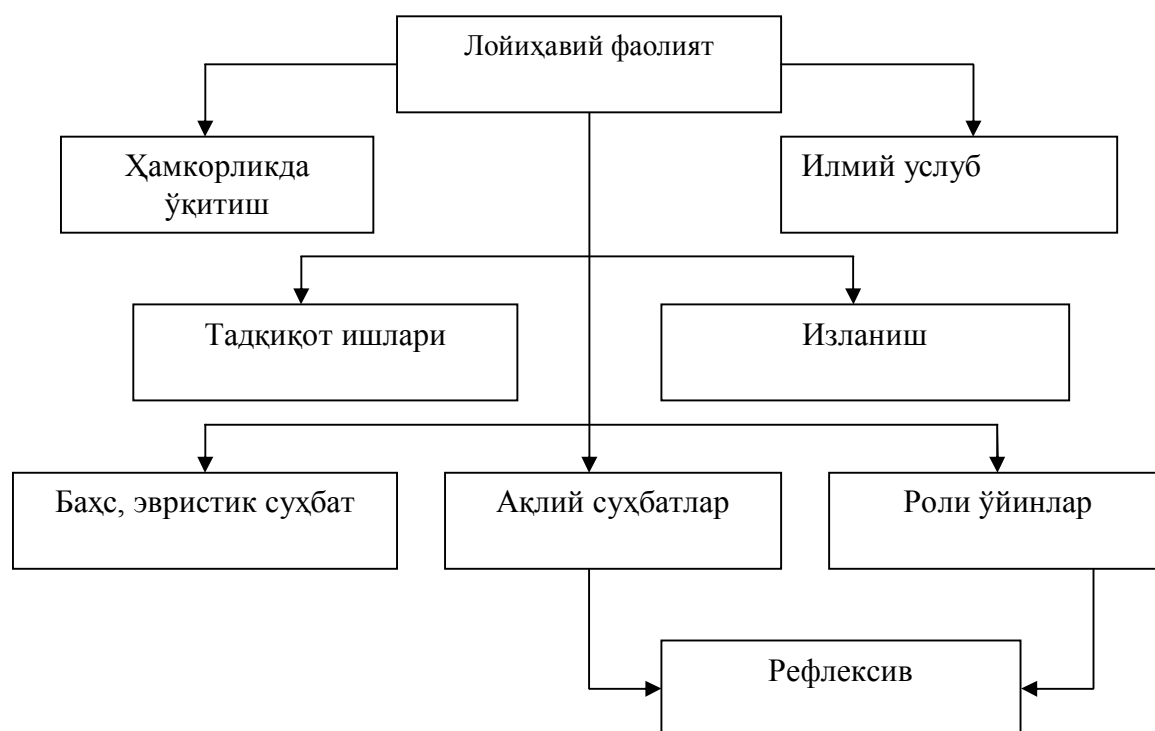
Муаммолар ва уларнинг ечимлари натижаларининг амалий тадбиғи лойиҳалар услубини таълим тизимида қўлланилишига янада кенг йўл очади.

Ўқув лойиҳасидан гуруҳий фаолиятда янада самаралироқ фойдаланиш мумкин. Лойиҳа улубининг моҳиятини ва ундан қандай фойдаланишни аниқ англаш учун лойиҳа тушунчасини қуйидаги соҳаларга ажратиш мумкин:

- илмий-техник;
- ижодий;
- ишлаб чиқариш соҳаси;
- ўқув-тарбиявий жараёнларда ўқув лойиҳалари.

Лойиҳалаш- лойиҳани яратиш жараёни - эҳтимол қилинган ёки яратилиши лозим бўлган объект намунаси, ҳолати.

Бу аниқ бир фаолият бўйича назарий ва амалий билимларни эгаллаш жараёни, усуллар мажмуидир. Бу белгиланган дидактик мақсадга эришишдаги билиш йўли, билиш жараёнини ташкил этиш жараёни ҳисобланади.

1-Расм. Лойиҳавий фаолият схемаси

Ўқув лойиҳаси – бу ўқув лойиҳаси устида ишлаш, аниқ «маҳсулот» (лойиҳа) кўринишидаги кўзланган мақсадга эришиш жараёнидир.

Педагоглар ушбу услубга дидактик вазифаларни ечиш мақсадида ёндошадилар. Таъкидлаш жоизки, бу услуб мажмуали услуб ҳисобланади (лекин, универсал эмас), чунки ундан фойдаланиш бошқа муаммоли услубларни: кичик гуруҳларда ўқитиш, ақлий ҳужум, баҳс-мунозара, муаммога йўналтирилган ролли ўйинлар, рефлексия кабиларни биргаликда қўллашни талаб этади. Ушбу услубларнинг мажмуи шахсга йўналтирилган ўқитишнинг дидактик тизимини ташкил этади ва касбий компетентликни шакллантиради. Шу сабабли, ушбу технологиянинг қўлланилиши ўқитувчидан инновацион ахборот технологияларни пухта эгаллашни ва алоҳида педагогик маҳоратни талаб этади.

3.3. Лойиҳалар услубининг таълим тизимидаги ўрни

Лойиҳалар услубидан таълим тизимида фойдаланиш қуйидаги вазифаларни мукамал ечишда асосий рол ўйнайди:

✓ ўқувчини мустақил танқидий фикрлашга ва маълумотлар устида ишлашга ўргатади;

✓ аниқ далиллар ва фан қонуниятларига асосланиб фикрлаш, асосланган хулосалар қилишга ўргатади;

✓ мустақил аниқ далиллар асосида қарорлар қабул қилишга ўргатади;

✓ турли ижтимоий ролларни бажариб командада ишлаш қобилиятини шакллантиради.

Юқоридаги интеллектуал ва ижтимоий аҳамиятга эга кўникма ва малакалар инсоннинг касбий ва ижтимоий муҳит билан таъсирини белгиловчи фаолиятига, компетентлик гуруҳига киради.

Албатта лойиҳавий фаолият ижодий фаолиятдан фарқ қилади. Чунки ҳар қандай илмий-изланиш ва интеллектуал фаолият ижодий фикрлашга таянади ва уни ижодий фикрлашсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ижодий фаолият тўғрисида фикр юритилганда, ижодий муаллифлик ғоялари ва уни амалга оширишнинг муаллиф томонидан белгиланган йўллари тушунилади. Масалан, қайсидир муаллифнинг ижодий иши кимгадир маъқул келиши, яна кимгадир маъқул келмаслиги ҳам мумкин. Чунки бу битта муаллиф ғояси ва ижоди ҳисобланади. Лойиҳалар услубида эса бошқача. Бу ерда муаммони ҳал этишда тадқиқотнинг илмий усулларидан фойдаланилади ва уни амалга оширишнинг объектив шароитлари, баҳолашнинг аниқ мезонлари мавжуд бўлади, Танланган услуб аниқ далиллар, назария, билим, кузатиш ва тажриба маълумотларига асосланади.

Талабалар лойиҳа устида аниқ иш мисолида командада (жамоада) ишлашни ўрганишлари, яъни навбат билан лойиҳанинг барча натижалари учун масъул, келишилган ҳолда охириги қарорни қабул қилувчи, топшириқларни гуруҳ ўртасида тақсимловчи раҳбар ролида ёки ўз ҳамкорларини тинглаш, муқобил қарорларни кўра билиш, ўзига берилган топшириқни бажарувчи ходим ролини ўйнаб тажриба орттиришлари лозим. Албатта ҳар қандай мутахассис ўз соҳаси бўйича маълумотлар билан ишлашни билиши, берилган топшириқ бўйича маълумот тўплай олиши, ундаги кўрсаткичларни олдингилари билан солиштира олиши, асосланган хулосалар қилиши, умумлаштириши, баҳолаши, олинган билимлардан муаммолар ишлаб чиқишда фойдаланиши, уни чизма ёки аниқ буюм сифатида тайёрлаши ёки ишлаб чиқишга таклиф киритиши, илмий ҳисобот тайёрлаши, ўз далиллари ва фаолияти

натижаларини ишонч билан тақдим эта олиши зарур. Лойиҳавий фаолиятда муаммони ечиш учун турли соҳадаги билимлар мажмуидан умумлашган ҳолда фойдаланиш талаб этилади. Бу ҳар қандай бўлажак мутахассис учун зарур ва қимматли компетентлик ҳисобланади.

Лойиҳалар услуби талабаларда касбий компетентликни шакллантириш билан бир қаторда жамоада ишлаш маданияти, лойиҳа бўйича биргаликда фаолиятни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий компетентликни ҳам шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Кўпинча лойиҳа устида ишлашда тажрибавий, ижтимоий (сўров, анкета, суҳбат ташкил этиш ва б.), нисбий-таққослаш услуби, математик ва баъзан олинган натижаларни статик ишлов бериш каби қўшимча тадқиқотлар олиб бориш талаб этилади. Бундай шароитда тегишли мутахассисларни жалб этиш тақоза этилади. Бундай фаолиятни ташкил этиш, бошқа мутахассисларни, керакли асбоблар ва материалларни топиш –лойиҳа раҳбари (лидер), координатори вазифаси ҳисобланади. Бу муомула маданияти, коммуникатив компетентлик соҳасига киради.

Семинар машғулотида ўқитувчининг анъанавий саволларига талабалар томонидан зерикарли жавоблар бериш услубидан воз кечиб, ўрганилаётган муаммо-масала ечимлари усуллариининг муҳокамаси бўйича баҳс-мунозаралар ташкил этиш, янги саволларни юзага келтириш, оралиқ натижалар асосида изланувчи лойиҳавий гуруҳ фаолияти бўйича тақдимотлар ташкил этиш зарур ҳисобланади.

Муаммолар ечими усуллариини ёрқин намойиш этувчи «ролли ўйинлар» услуби семинар машғулотиларининг умумий методологиясини ташкил этади.

Бунда Интернет ресурслар ва хизматлардан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратиш лозим, яъни муаммони нафақат аудитория доирасида, балки бошқа олий ўқув юртлари талабаларининг ҳам ушбу муаммо ечими бўйича фикрларини билиш муҳим ҳисобланади.

Ҳозирги кунда глобал тармоқда талабаларнинг муҳим касбий муаммоларни муҳокама қилиш, биргаликда лойиҳа устида ишлашга мўлжалланган кўплаб талабалар учун интернет- кафелар ва форумлар мавжуд. Тармоқда университетлар вақти-вақти билан мутахассислар ва талабалар учун турли мавзуларда телеконференциялар ташкил этишмоқда.

Анжуман форумларида унинг материаллари жойлаштирилган. Ушбу материаллар билан танишиш ёки бевосита бундай анжуманларда иштирок этиш, лойиҳавий фаолият учун муҳим бўлган материалларни олишга имкон яратади.

Курс ишлари лойиҳавий фаолият ҳисобланиб, талабанинг мустақил назарий ва амалий ўқув иши натижасидир. Курс ишини гуруҳли фаолият шаклида ташкил этиш мақсадида, йирикроқ муаммога бағишланган мавзунини бир неча (3 ёки 4 нафар) талабага бериш, бунда ҳар бир талабанинг вазифасини аниқ кўрсатиш янада самаралироқ бўлади. Ҳар бир талаба ўз вазифасини бажаргач, улар гуруҳли ҳолда ишни умумлаштиришади, хулосалар тайёрлашади ва бу билан ўзларининг ижтимоий ва коммуникатив компетентлик даражаларини ривожлантиришади.

Бўлажак мутахассиснинг лойиҳавий фаолиятида ўзининг ва ҳамкорининг фаолиятини ўзи баҳолашга асосланган рефлексив босқични кўзда тутиш муҳим ҳисобланади. Бу ижодий гуруҳнинг ва ўзининг муваффақиятга эришиш ёки муваффақиятсизлик сабаблари устида ўйлашга, келажак учун керакли хулосалар чиқаришга имконият беради.

Лойиҳалар услуби мазмун ва моҳияти ва унинг таълим тизимидаги ролининг таҳлиллари асосида, унинг ўқув жараёнида самарали қўллаш усуллари тўғрисида тўхталамиз.

Олий ва ўрта махсус таълим тизимида лойиҳалар услуби

Ташкилий шакллар	Фалоият турлари			
Маъруза	Муаммоли вазият ташкил этиш	Аниқланган муаммо уни ҳал этиш усуллари бўйича ақлий ҳужум	Муҳокама. Фаразани аниқ ифодалаш. Тадқиқод топшириқларини гуруҳ бўйича тақсимлаш	Лойиҳавий фаолиятни режалаштириш. Тадқиқот вазифаларини гуруҳ ичида тақсимлаш
Семинар машғулотлари	Кичик гуруҳларда ҳамкорликда қарама-қарши фикрлар муҳокамаси	Эвристик суҳбат	Баҳс-мунозара	Ишчан ўйинлар. Тақдимот.
Лаборатория, амалий машғулотлар	Назарий олинган билимларни амалда қўллаш	Чизмалар, техник топшириқ, лойиҳа сметасини ишлаб чиқиш	Маҳсулотнинг реал намунасини яратиш	-
Лойиҳа ҳимояси	Биргаликдаги тадқиқотларда олинган натижалар тақдимоти	Далиллаштириш, асослаш	Тақриз олиш, муҳокама ва баҳс	Рефлексия (ўз-ўзини баҳолаш). Гуруҳнинг лойиҳавий фаолиятини ташқи баҳолаш.
Курс ишлари	Бажариладиган лойиҳа доирасида олинган назарий билимларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш, уни баҳолаш	Ўтказилган тадқиқотлар ва тажриба иши натижалари баёни	Олинган натижаларни баҳолаш, реал амалиётда уни тадбиқ этиш имкониятлари	Рефлексия: қабул қилинган қарорни баҳолаш (ўз-ўзини баҳолаш), оқибатларини олдиндан кўра билиш.

IV. ЛОЙИХАВИЙ ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

4.1. Лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш принциплари

Юқорида таъкидланганидек лойиҳалар услуби бошқа билим соҳаси ва бошқа фаолиятга ҳам таалукли компетентликни ҳам шаклланишига имконият яратади. Ушбу компетентлик қайси фан соҳасига тегишли эканлиги муҳим ҳисобланмайди. Муҳими талаба ундан ўзининг билиш жараёнида, келажакдаги касбий фаолиятида ва умуман ўз ҳаётида фойдаланишга тайёр бўлишидир. Асосийси, бу ерда ўқиш ва билишнинг умумий йўналиши «Мен (фан) тўғрисида биламан» ибораси «Мен қандай ҳаракат қилишни, яъни фаолият усуллари биламан» деб алмашиши зарур.

Савол туғилади: лойиҳалар услуби шундай мажмуали ва турли муаммоли усуллари тадбиқ этиш имконини берса, бутун ўқув жараёнини ушбу услуб асосида ташкил этиш мумкинми? Таъкидлаш лозимки, услуб деганда биз кўзланган дидактик мақсадга эриши усуллари тушунамиз. Лойиҳалар услуби бир томондан муаммо ва унинг ривожланишини, иккинчи томондан муаммо ечими бўйича аниқ маҳсулот мисолида қарор қабул қилиш, уни амалга оширишни кўзда тутди.

Юқоридагиларга боғлиқ ҳолда лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш ўқитувчидан қуйидаги тайёргарликларни талаб этади:

1. Лойиҳавий фаолият асосидаги муаммони аниқлаш. Лойиҳалар услубидан фойдаланишнинг энг асосий томони - талабага муаммо бошқа муаммоли услублардагидек тайёр ҳолда берилмайди, балки бир қанча усуллар, кўргазмали воситалар ёрдамида муаммонинг талаба томонидан мустақил таърифи ва муаммоли вазиятлар орқали уни ечиш фарази (гипотеза) шакллантирилади.

«Муаммоли вазият – муаммо – талаба учун муаммоли вазифа» лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш кетма-кетлик занжири ана шундан иборатдир. Бунинг учун муаммоли вазият дарсликдан олинмасдан, ҳақиқий ҳаётий фаолиятни акс этиши зарур. Бундай муаммоли вазиятларни ёки оммавий ахборот воситалари ёрдамида ёки шахсий тажриба асосида шакллантириш мумкин. Бундай вазиятда муаммо етарли даражада тўлиқ ёки ноаниқ шаклда келтирилиши мумкин. Бу талабаларнинг муаммони аниқлаш ва шакллантириш қобилиятларига боғлиқ. Дидактикада талабаларнинг

мустақил фикрлаш қобилиятларини шаклланганлик даражасига боғлиқ ҳолда муаммоларни қуйидаги турли даражалари ишлаб чиқилган:

1-даража. Ўқитувчи томонидан ўқув материалларини муаммоли баён этиш.

2-даража. Ўқитувчи муаммоли вазият ҳосил қилади ва талабалар билан биргаликда муаммо таърифини шакллантиради.

3-даража. Ўқитувчи муаммоли вазият келтириб чиқаради, талаба муаммонинг таърифини мустақил келтиради.

4-даража. Талабанинг тўлиқ мустақиллиги таъминланади, талаба муаммоли вазиятлар асосида муаммони аниқлайди, уни ечиш йўллари излаб топади.

Ўқув вазиятидаги муаммоликнинг юқори даражасини рус олимаси И.А.Зимняя қуйидигича таърифлайди: *«Инсон (талаба) муаммони (вазифани) ўзи шакллантиради, ўзи уни ечиш йўллари топади, муаммони ҳал қилади ва ушбу ўз ечимнинг тўғрилигини ўзи назорат қилади. Муаммоли фаолият тўртинчи даражага тўлиқ мос келади, бошқа даражаларда эса талабалар ушбу фаолиятга тайёрланишади. Чунки улар ўта мураккаб фикрлаш талаб этиладиган вазифаларни мустақил ёки ўзи шахсан, ёки ҳамкорлар билан биргаликда ечиш қобилиятига эга бўлишлари зарур».*

Таълим ютуқларини халқаро тадқиқ қилиш PISA мутахассислари томонидан муаммоларни ечиш соҳасида компетентлик даражасига қўйилган талабларда қуйидагилар кўрсатиб ўтилади:

Муаммони тушуниш. Матн, диаграмма, схема, формула, жадвал, кўринишидаги маълумотларни тушунишда билим ва маҳоратлардан фойдаланиш, турли манбалардан олинган маълумотларни умумлаштириш.

Муаммо тавсифи. Муаммода катнашувчи ўзгарувчиларни ва улар ўртасидаги боғланишларни аниқлаш, гипотезалар қуриш, маълумотларни танқидий баҳолаш.

Муаммони ифодаламоқ. Муаммони ифодалаш шаклини ишлаб чиқиш, ифодалашнинг бир шаклидан бошқасига ўтиш.

Муаммони ечиш. Қўйилган муаммо шартларига мос ҳолда унинг ечими бўйича қарорлар қабул қилиш, тизимни таҳлил қилиш, мақсадга эришиш режасини тузиш.

Қарор устидан фикрлаш, мулоҳаза юритиш. Ишлаб чиқилган қарорни тадқиқот қилиш, зарур ҳолларда қўшимча маълумотлар ахтариш, қарорни баҳолаш.

Муаммони ечиш қарори бўйича ахборот бериш. Олинган натижаларни тақдим этиш шаклини танлаш ва бошқаларга тушунарли тилда баён этиш.

Фан бўйича маъруза машғулотида ўқитувчи муаммоли вазият юзага келтиргач, «Ақлий ҳужум» услубидан фойдаланиб, талабаларга ушбу муаммони юзага келиш сабаблари бўйича ўз фикрларини билдиришларига шароит яратиши лозим.

Муаммоли вазиятни ифода этиш билан бир вақтда, ўқитувчи олдиндан «Ақлий ҳужум» йўналиши қай тарзда кетишини режалаштириши, талабаларга муаммо юзасидан ўз фикрларини, ечим йўллари эркин баён қилишларига шароит яратиши лозим.

Ушбу муаммоли вазиятларни келиб чиқиш сабабларининг барча вариантлари ва унинг ечими ҳеч қандай изоҳларсиз доскага ёзилиши ва кейин муҳокамага ўтилиши керак. Ҳар бир таклиф муаллифи ўз фикрини аниқ далиллар асосида турли соҳадаги (фанлар) билимлар асосида ишончли баён этиши, ўқитувчи эса йўналтирувчи ёки қарши саволлар бериб бориши, лекин ҳеч вақт аудиторияга босим ўтказмаслиги лозим. Мана шундай муҳитда муаммо ечими бўйича бир неча фаразлар асосий сифатида ажратиб олинадилар ва унинг ечими маърузада очик қолдирилади.

Семинар ёки амалий машғулотда ажратиб олинган муаммолар ва уларнинг ечими бўйича вариантлар, фаразлар кичик гуруҳларда ҳамкорлик асосида кўриб чиқиладилар ва тадқиқ қилинадилар. Лойиҳа қатнашчилари ўзаро топшириқ ва ролларни ўзлари ўзаро тақсимот қилишади, тадқиқот натижаларини ифода этиш, яъни якуний «маҳсулот» яратиш шаклини белгилайдилар.

Ўқитувчи қўшимча маълумотлар манбаларини айтиши ёки талабанинг мустақил фикрлаши учун керакли йўналишга бошқариши мумкин. Натижада талабалар мустақил кичик гуруҳ бўйича ҳамкорликда муаммони таҳлил қилишлари ва бу лойиҳалар услубининг оралиқ шартлари бўлсада уни ечишга ҳаракат қилишлари лозим.

Энг муҳими муаммони тўғри кўра билиш, муаммо устида бош қотириш ва фикрлаш, бошқа соҳалардаги ўз билимларидан ҳам фойдаланиш зарур. Ана шунда фанлар ўртасидаги боғланиш ҳам ўз ўрнини топади. Муаммоли вазиятлардан чиқиш йўллари излашдаги барча муҳокамалар баҳс-мунозара шаклида ташкил этилиши лозим. Ўқитувчи масала ечимининг барча босқичларида қатнашиши, керак бўлганда маълумотлар излашда маслаҳатлар

бериши, баҳс-мунозарада иштирок этиб, уни тўғри йўналишга бошқариши, талабаларнинг фикрларини диққат ва ҳурмат билан тинглаши ва ўз авторитетидан фойдаланиб ҳеч қандай босим ўтказмаслиги керак. Лойиҳалар услуби ҳар доим маълум вақт оралиғида талабаларнинг шахсан, жуфт ва гуруҳий мустақиллигини таъминлашга қаратилган бўлиши лозим.

Юқорида таъкидланганидек лойиҳалар услубини ўқув машғулотида қўлланилиши талабалардан таҳлил қилиш, таққослаш, синтез (ҳодисаларни ўзаро боғлаб, текшириш), фикран тадқиқот, олдиндан баҳолаш, маълумотларни излаш, уни баҳолаш ва шу каби бир қанча интеллектуаль малакаларга эга бўлишни талаб этади. Асосийси талабалар маълумотларнинг турли манбаларидан фойдаланиш, жамоа таркибида ишлаш, муаммо ечимининг турли усуллари биргаликда муҳокама қилиш, нафақат ўз фикрини маъқуллаш, балки гуруҳдаги бошқа ҳамкорлар фикрини ҳам ҳурмат билан тинглаш, таҳлил қилиш ва умумий хулоса чиқаришни ҳам билишлари шарт.

Лойиҳалар услуби ҳар қандай мураккаб дидактик вазифани бирдан ечишга мўлжалланган универсал услуб эмас. У бир бутун дидактик тизим бўлиб, шахсга йўналтирилган таълимни ташкил этишнинг бир элементи ҳисобланади.

4.2. Лойиҳа таркибини аниқлашнинг умумий йўналишлари

Амалий тажрибанинг кўрсатишича ўқитувчи учун муаммони шакллантириш ва уни талабалар эътиборига улар мустақил ҳал қилишлари учун тўғри етказа билиш мураккаб ҳисобланади. Кўпинча муаммо муҳокама мавзуси билан алмаштирилиб юборилади. Лекин муаммо мавзудан фарқ қилиши ва ҳар доим қарама-қарши фикрлар асосида тузилиши ҳамда муаммо ечимининг турли вариантлари юзага келиши зарур. Мана шу ўрганилиши ва таҳлиллар асосида ечими топилиши талаб этиладиган қарама-қарши вазиятни юзага келтириш билан талабалар ҳаётда у ёки бу фаолият жараёнида ҳар қадамда тўғри қилиши мумкин бўлган касбий муаммоларни ечиш йўллари амалий ўрганадилар. Шунингдек талаба муаммо ечимини излашда ўз билими, уқуви, малакаси, тўплаган маълумотларининг қанчалик даражада етарли ёки кам эканлигини ўзи баҳолайди ва келажакда мустақил ўрганиши лозим бўлган масалалар ва мавзуларни аниқлаб олади.

Лойиҳа таркибини шакллантиришнинг қуйидаги асосий йўналишларини кўрсатишимиз мумкин:

1. Лойиҳа мавзуси ва турини танлаш, қатнашчилар сонини аниқлаш.

2. Белгиланган мавзу доирасида муаммо вариантларини ўйлаш ва белгилаш.

3. Гуруҳ бўйича вазифаларни тақсимлаш, тадқиқот усулларини муҳокама қилиш, маълумотларни излаш, ижодий қарорлар қабул қилиш.

4. Лойиҳа иштирокчиларини ўзларининг шахсий ёки гуруҳий тадқиқот ва ижодий вазифалари бўйича мустақил ишлаши.

5. Олинган маълумотларни гуруҳда оралиқ муҳокамаси (машғулотда, илмий тугаракларда, АРМда гуруҳий ишлаш давомида ва б.).

6. Лойиҳа ҳимояси ва танқидий муҳокама.

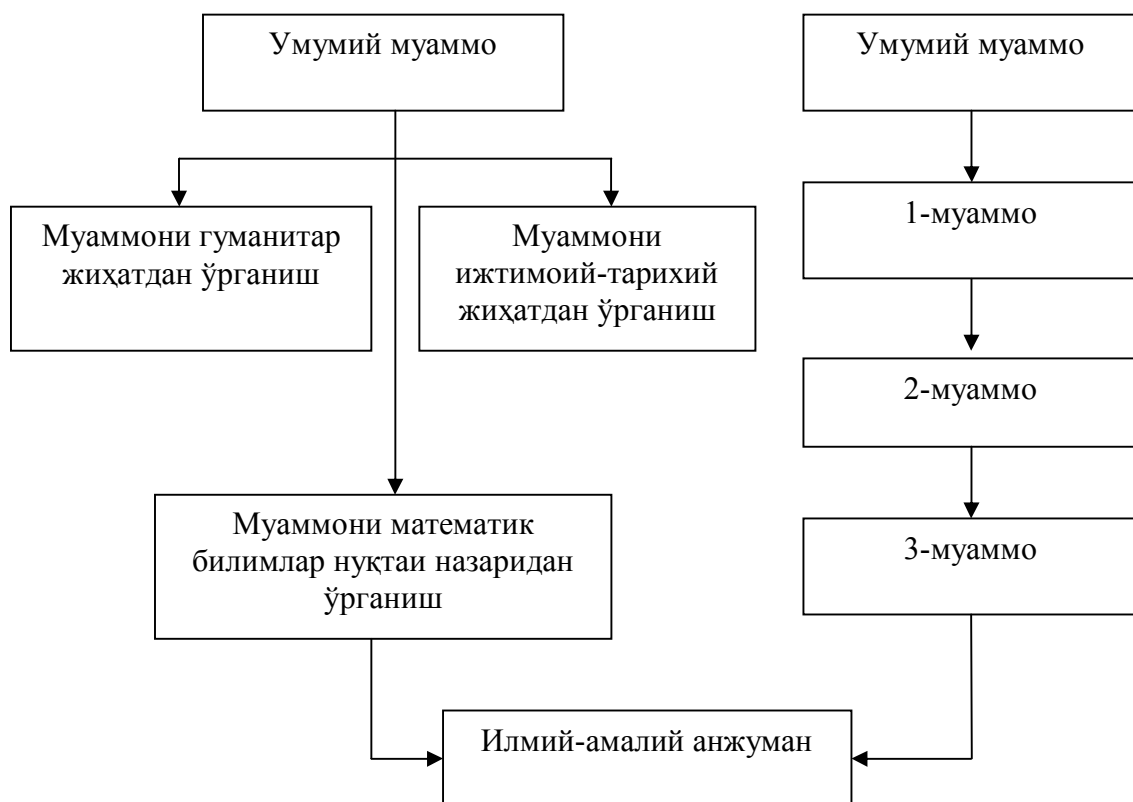
7. Якунлаш, ташқи баҳолаш, олинган хулосалар ва натижаларнинг келажакдаги ўрнини белгилаш, ривожланишини олдиндан баҳолаш.

Лойиҳавий фаолият бир неча машғулотни эгаллаши, айрим ҳолларда узоқ давом этиши ва шахсий ёки гуруҳий шаклларда бўлиши мумкин. Лойиҳани кўриб чиқишда ҳар бир лойиҳа иштирокчисига рол тақсимланади ва улар ўзларига берилган вазифани бажаришади. Айнан муаммонинг ушбу қисмини у тўлиқ билади, лойиҳанинг бошқа жиҳатларини натижа гуруҳда муҳокама қилинганда билади. Шу сабабли лойиҳа фаолияти бутун билиш жараёнининг стратегияси деб эмас, балки услуб сифатида қаралади. Бу жуда сермехнат фаолият бўлиб, ўқитувчидан ва талабалардан катта куч ва вақт талаб этади. Талабалар бир вақтда битта муаммо устида ишлаш имкониятига эга бўлишлари, муаммога чуқур кириб боришлари, қўшимча маълумотлар билан ишлашлари, ҳамкорлар билан жараён муҳокамасини билишлари зарур. Ижтимоий ёки касбий соҳадаги битта лойиҳавий фаолиятга оид муаммони эмас, балки муаммолар мажмуини кўриб чиқиш анча муҳим саналади. Бундай муаммолар бир неча фан бирлашмасида (горизантал) ёки бир фан доирасида вақт бўйича босқичма-босқич кўриб чиқилиши мумкин. Бундай ҳолатда битта муаммо ечими иккинчи муаммо ечимини ҳам кетма-кет аниқланишини талаб этади ва бунда билиш интеграцияси муҳим рол ўйнайди.

2-Расм. Лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш босқичлари

Ўқув жараёнида бир неча фан доирасида муаммолар мажмуи ўрганилганда таълим муассасаси томонидан ўқув лойиҳаларини ташкил этиш ва ўтказиш жадвали тузилади. Унда лойиҳа тури, бошланиш ва тугаш вақти ҳамда лойиҳавий фаолият координатори кўрсатилади. Лойиҳа фаолияти тугагач умумий лойиҳа бўйича илмий-амалий анжуман ташкил этилади ва унда лойиҳа бўлимлари бўйича тақдиротлар қилинади ҳамда умумий муаммо муҳокама қилиниб, хуласалар ҳамда тавсиялар ишлаб чиқилади. Ҳар қандай таълим муассасасида лойиҳавий фаолиятни ташкил этишда албатта илмий тугараклар ҳам ташкил этилиши ва унда талабалар ўзлари қизиққан муаммолар бўйича тадқиқот ҳамда лойиҳавий фаолиятларини давом эттиришлари керак.

3-Расм. Таълим муассасининг лойиҳавий фаолияти дастури

4.3. Лойиҳалар услубидан фойдаланишга қўйилган асосий талаблар

1. Муаммонинг тадқиқот ва ижодий аҳамиятга эгаллиги, интегрирлашган билим ва муаммо ечимиде тадқиқот-изланишни талаб этиши.

2. Эҳтимол қилинган натижаларни амалий, назарий ва билим олишдаги аҳамияти.

3. Талабанинг мустақил фаолияти (шахсий, жуфтликда ва гуруҳда).

4. Лойиҳа мазмунини тузиш (босқичма - босқич натижалар кўрсатилган ҳолда).

5. Аниқ ҳаракат кетма-кетлиги кўрсатилган тадқиқот услубларидан фойдаланиш:

- муаммони ва ундан келиб чиқадиган тадқиқот вазифаларини аниқлаш;

- муаммо ечими бўйича фаразлар талқин қилиш;

- тадқиқот услублари муҳокамаси (маълумот, далиллар таҳлили, статистик ва тажрибавий услублар, кузатиш ва б.);

- ✚ охирги натижани баён этиш усуллари муҳокамаси (тақдимот, ролли ўйинлар, видеоклип, маъруза ва б.);
- ✚ олинган маълумотларни йиғиш, тизимлаш ва таҳлил қилиш;
- ✚ якунлаш, натижаларни қайд этиш ва тақдимот;
- ✚ хулосалар ва янги муаммолар талқини.

Лойиҳа устида рациональ ишни ташкил этиш учун унинг туркумини (типологиясини) билиш талаб этилади. Лойиҳаларни туркумлашда умумдидактик ёндошув лозим. Ҳар бир фан соҳасида ушбу туркум фан хусусиятларини ҳисобга олиб аниқланиши мумкин.

4.4. Лойиҳалар туркуми

Лойиҳаларни туркумлашда уларнинг қуйидаги белгилари ҳисобга олинади:

1. Лойиҳадаги устун фаолият (тадқиқот, изланиш, ижодий, ролли, амалий):

- тадқиқий, амалий-мўлжалли, ролли ўйинлар, ахборот, ижодий лойиҳалар.

2. Фан-мазмун соҳаси.

- монолойиҳа (бир билим соҳаси доирасида);
- фанлараро лойиҳа.

3. Мулоқат усули, лойиҳавий фаолият жараёнида:

- бевосита мулоқат;
- коммуникацион технология (телекоммуникацион лойиҳа).

4. Лойиҳа координацияси характери (қаттиқ, мосланувчан), яширин (аниқмас, лойиҳа қатнашчисини имитацияловчи, масалан, телекоммуникацион лойиҳаларда):

- аниқ координацияли лойиҳалар;
- яширин координацияли лойиҳалар (телекоммуникацион лойиҳалар).

5. Мулоқат характери (гурухда, битта ўқув юрти доирасида, шаҳар, вилоят, давлат ва халқаро):

- ўқув юрти доирасидаги лойиҳалар;
- минтақавий лойиҳалар;
- халқаро лойиҳалар (телекоммуникацион лойиҳалар).

6. Лойиҳа қатнашчилари сони:

- шахсий (бир киши);
- икки киши;

- гуруҳли.

7. Лойиҳа давомийлиги.

- қисқа муддатли (бир неча машғулотга мўлжалланган);
- ўрта (бир ойдан ярим йилгача);
- узоқ муддатли (ярим йилдан бир йилгача).

Таъкидлаш жоизки лойиҳалар машғулотлар вақтида ёки дарсдан ташқари ҳам бажарилиши мумкин. Ҳар қандай ҳолатда ҳам лойиҳанинг асосий қисми талабанинг мустақил дарсдан ташқари вақтдаги фаолияти бўлиши керак. Бу қўшимча маълумотларни излаш, уни таҳлил қилиш, муҳокамага тайёрланиш, ҳамкорлар билан машғулотда баҳс-мунозараларга тайёрланиш билан боғлиқдир.

4.5. Лойиҳалар турлари

Юқорида келтирилган туркумнинг биринчи белгиси доирасига қуйидаги лойиҳаларни киритиш мумкин:

- тадқиқий лойиҳалар;
- ижодий лойиҳалар;
- ролли-ўйинли лойиҳалар;
- ахборот лойиҳалари;
- амалий лойиҳалар.

Тадқиқот лойиҳалари. Бундай лойиҳалар аниқ мақсад кўрсатилган, иштирокчиларнинг барчаси учун тадқиқот предмети долзарблиги таъминланган, ижтимоий аҳамиятли, услублар, шу жумладан тажрибалар сони, натижаларга ишлов бериш усуллари белгиланган шаклдаги пухта ўйланган таркибга эга бўлади. Улар тадқиқот мантиқига тўлиқ бўйсунди ва таркиб жиҳатдан ҳақиқий илмий –тадқиқот ишларига деярли ёки тўлиқ мос келади. Ушбу лойиҳаларда қуйидаги босқичлар бажарилиши талаб этилади:

- ❖ тадқиқот учун танланган мавзунинг долзарблигини асослаш;
- ❖ тадқиқот муаммосини аниқлаш;
- ❖ қабул қилинган мантиқий кетма-кетликка асосан тадқиқот вазифаларини белгилаш;
- ❖ тадқиқот усулларини аниқлаш;
- ❖ ахборот манбаларини аниқлаш;
- ❖ белгиланган муаммони ечиш гипотезасини илгари суриш, баён этиш;
- ❖ гипотезани ечиш йўллари аниқлаш;

- ❖ олинган натижаларни муҳокама қилиш;
- ❖ хулосалар тайёрлаш;
- ❖ тадқиқот натижаларини расмийлаштириш;
- ❖ кейинги тадқиқотлар учун янги муаммоларни белгилаш.

Ижодий лойиҳалар. Маълумки ҳар қандай лойиҳа ижодий ёндошувни талаб этади. Лойиҳа типини аниқлашда доминант, яъни энг устун белгилар ҳисобга олиниши зарур. Ижодий лойиҳалар натижаларни шунга мос ҳолда расмийлаштиришни кўзда тутати. Бундай лойиҳалар лойиҳа иштирокчиларининг биргаликдаги фаолиятида батафсил, ҳар бир элемент таҳлили кўзда тутилган таркибни талаб этмайди, асосий эътибор охирги натижага берилади ва гуруҳий фаолият мантиқига бўйсунати. Бундай ҳолда режали натижа ва уни тақдирот қилиш усули келишиб олиниди. Шу сабабли лойиҳа натижаларини расмийлаштириш аниқ, пухта ўйланган таркибни талаб этади.

Ролли, ўйинли лойиҳалар. Бундай лойиҳаларнинг аниқ таркиби лойиҳа бошида тахминан белгиланади ва лойиҳа якунига қадар очиқ туради. Лойиҳанинг мазмуни ва характериға мос ҳолда қатнашчилар маълум бир ролни олишади. Бунда лойиҳа муаммосига мос ҳолда келиб чиқадиган ишчи ёки ижтимоий муносабатларни касб этган муаммоли вазиятлар бўлиши мумкин. Бундай лойиҳаларнинг натижаси ё лойиҳа бошида белгиланади, ёки лойиҳа давомида шаклланади. Бунда ижодийлик (талабанинг ижодий қобилияти) даражада жуда юқори туради, лекин устун фаолият тури ролли-ўйин ҳисобланади. Оддий ролли-ўйинлардан лойиҳавий фаолият касб этган ролли-ўйинларда, қатнашчилар фақат аниқ олдиндан белгиланган ролни ўйнашмайди, балки турли манбалардан ўз роли бўйича маълумотларни тадқиқ қилади, муаммоли вазиятни ва унинг эҳтимолли ечимларини очиб беришга интилади. Бу билан ўзининг нутқ ва муомула маданиятини кўрсатади ҳамда бойитади.

Ахборот лойиҳалари. Бу лойиҳа кенг аудиторияға мўлжалланган бўлиб, иккиламчи матнни яратиш мақсадида дастлаб қандайдир объект ёки ҳодиса тўғрисида маълумот йиғиш, лойиҳа иштирокчиларини ушбу маълумот билан таништириш, уни таҳлил қилиш ва умумлаштириш асосида амалға оширилади. Бундай лойиҳалар тадқиқий лойиҳалар каби пухта ўйланган таркибға эга бўлиб, лойиҳавий фаолият давомида унга тизимли тузатишлар

киритиш имконини беришни талаб этади. Бундай лойиҳанинг таркиби қуйидагича белгиланиши мумкин:

- ✓ лойиҳа мақсади;
- ✓ долзарблиги-ахборотлар манбаи (адабиётлар, ОАВ, маълумотлар базаси, шу жумладан электрон, интервью, анкеталаш, шу жумладан чет эл ҳамкорларни, «Ақлий ҳужум» ташкил этиш ва б.);
- ✓ маълумотларни қайта ишлаш (таҳлил, умумлаштириш, олдин маълум далиллар билан солиштириш, хулосани асослаш);
- ✓ натижа (мақола, реферат, маъруза, видеоматериаллар ва б.);
- ✓ тақдимот (нашр этиш, шу жумладан электрон тармоқда, телеконференцияда муҳокама ва б.).

Бундай лойиҳалар кўпинча тадқиқий лойиҳаларни тўлдириб, унинг бир қисми, модули сифатида ҳам бўлиши мумкин.

Ахборотларни излаш ва уларни таҳлил қилиш мақсадидаги тадқиқот таркиби фанга оид тадқиқотга ўхшайди ва қуйидаги кўринишда бўлади:

- ❖ ахборотларни излаш предмети;
- ❖ излаш босқичларини белгилаш ва оралиқ натижаларни қайд этиш;
- ❖ йиғилган далилларга аналитик ишлов бериш;
- ❖ хулосалаш;
- ❖ дастлабки йўналишни тузатиш (агар талаб этилса);
- ❖ тузатилган йўналиш бўйича ахборотларни излаш;
- ❖ янги далиллар таҳлили;
- ❖ умумлаштириш;
- ❖ натижалар (лойиҳа қатнашчиларининг барчасини қаноатлантирадиган даражадаги);
- ❖ хулосалар, натижаларни расмийлаштириш (муҳокама, таҳрирлаш, тақдимот, ташқи баҳолаш).

Амалий лойиҳалар. Ушбу лойиҳаларда талаба фаолиятининг натижаси лойиҳа бошидаёқ аниқ белгиланган бўлади. Лойиҳа натижасини белгилашда албатта талабанинг ижтимоий манфаатлари ва қизиқишлари ҳисобга олинади. Бундай лойиҳа пухта ўйланган таркибдан иборат бўлиб, унда ҳар бир қатнашчининг функцияси белгиланган ҳолда барча қатнашчилар фаолиятининг сценарияси тузилади.

Бу ерда лойиҳа координация ишларини яхши ташкил этиш муҳим ҳисобланади. Унда босқичма-босқич муҳокама, биргаликда ва шахсий таҳрир қилиш асосида олинган натижалар тақдимотини

ташкил этиш ва уни амалиётга тадбиғи, лойиҳани тизимли ташқи баҳолашни ташкил этиш кабилар координатор режасига киритилади.

Туркум бўйича иккинчи белгига мансуб лойиҳаларга қуйидагилар киради:

- монолойиҳалар;
- фанлараро лойиҳалар.

Монолойиҳалар. Қоидага мувофиқ бундай лойиҳалар битта фан доирасида ташкил этилади. Бунинг учун фаннинг энг мураккаб бўлими ёки мавзу олинади ва бир неча машғулоти давомида лойиҳа амалга оширилади. Албатта монолойиҳа устида ишлаш бошқа фанлар бўйича олинган билимлардан ҳам фойдаланишни назарда тутати. Бунда лойиҳанинг мақсади ва вазифаси аниқ белгиланиши билан бир қаторда лойиҳа натижасида талабалар ўзлаштириши лозим бўлган билим ва кўникмалар ҳам режалаштирилади.

Ҳар бир гуруҳ учун дарснинг мантикий режаси ишлаб чиқилади. Қатнашчилар ўртасида вазифаларни талабаларнинг ўзлари тақсимлайдилар ва мустақил тақдимот шаклини белгилайдилар. Кўпинча бундай лойиҳалар шахсий ёки гуруҳий кўринишда дарсдан ташқари вақтларда ҳам (масалан илмий тугаракларда) давом эттирилади.

Фанлараро лойиҳалар. Бундай лойиҳалар асосан дарсдан ташқари вақтларда бажарилади. Бу бир неча фан доирасидаги унча мураккаб бўлмаган лойиҳа ёки давомли умумий таълим муассасаси доирасида маълум мураккаб масала ечимига қаратилган лойиҳа бўлиши ҳам мумкин. Лекин лойиҳа натижаси барча иштирокчилар учун аҳамиятли бўлиши зарур. Бундай лойиҳалар мутахассислар томонидан жуда малакали координацияни талаб этади. Чунки лойиҳа аниқ белгиланган тадқиқот вазифаларига эга, оралиқ ва якуний тақдимот шакли мукаммал аниқланган бир неча ижодий гуруҳлар билан амалга оширилади.

Лойиҳа вақтидаги мулоқат усулига қараб лойиҳавий фаолият гуруҳда ёки бир таълим муассасаси доирасида бўлиши мумкин. Минтақавий ва халқаро ўқув лойиҳалари ҳамкорлар ўртасида мулоқат учун коммуникацион технологиялардан фойдаланишни талаб этади.

Ўқув лойиҳалари координация турига қараб қуйидагича бўлиши мумкин:

- очик ва аниқ координацияли лойиҳалар;

 яширин координацияли лойиҳалар.

Очиқ ва аниқ координацияли лойиҳалар. Лойиҳавий фаолият координацияси лойиҳа устида муваффақиятли ишлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Лойиҳа турига боғлиқ ҳолда координатор сифатида фан ўқитувчиси (монолойиҳаларда), ўқитувчи –координатор ёки муаммо бўйича мутахассис (ўқув муассасаси доирасидаги, минтақавий ва халқаро лойиҳаларда). Бундай лойиҳаларда координатор қуйидаги функцияларни бажаради:

- ❖ лойиҳа қатнашчиларини лойиҳа муаммоси бўйича йўналтиради;

- ❖ зарур ҳолларда алоҳида иштирокчилар фаолияти бўйича лойиҳа босқичларини ташкил этади;

- ❖ керак бўлганда бирор расмий муассасада учрашув ташкил этади;

- ❖ сўров(анкета)лар ўтказади, мутахассислардан интервью олади, тақдимот олди маълумотларини тўплайди ва б.

Яширин координацияли лойиҳалар. Бундай лойиҳаларда координатор тармоқда ҳам, гуруҳ иштирокчилари фаолиятида ҳам ўз функцияси бўйича иштирок этолмайди. У лойиҳанинг тенг ҳуқуқли битта иштирокчиси сифатида қатнашади. Бундай ҳолатда координатор сифатида аниқ соҳа бўйича мутахассис (масалан, ёзувчи, юрист, муҳандис, эколог, врач ва б.) ёки тўлиқ маълумотга эга мутахассис сифатида ўқитувчи-координатор иштирок этади.

Мулоқат характериға кўра лойиҳалар:

- ички ёки минтақавий (бир давлат чегарасида) лойиҳалар;
- халқаро лойиҳалар шаклида бўлади.

Ички ёки минтақавий (бир давлат чегарасида) лойиҳалар. Бу лойиҳалар ёки бир таълим муассасаси ичида, ёки давлат миқёсида бир неча таълим муассасаси доирасида (телекоммуникация лойиҳалари) ўтказилади.

Халқаро лойиҳалар. Бу асосан телекоммуникация лойиҳаларидир. Унда бир неча давлат вакиллари иштирок этишади ва унинг учун коммуникация технологияси талаб этилади.

Лойиҳаларни қатнашчилар сони ва давомийлигига қараб турлари лойиҳалар туркумида кўрсатиб ўтилган.

Кўпинча реал ҳаётда аралаш лойиҳалар, яъни тадқиқий ва ижодий, амалий лойиҳалар биргаликда учрайди. Ҳар қандай лойиҳа ўзига хос координация тури, бажарилиш муддати, ташкил

этиш ва бажариш босқичи, қатнашувчилар сони бўлишини талаб этади. Шу сабабли, лойиҳани ташкил этишда унинг хусусий ва типологик белгилари ҳисобга олиниши зарур.

Лойиҳа услубида ишлашда талабаларнинг мустақил билиш фаолиятларини ривожлантириш мақсадида турли усуллардан фойдаланилади. Ушбу усуллар ичида тадқиқот усули энг самарали ҳисоблансада, шу билан бир вақтда анча мураккаб ҳам ҳисобланади. Бу услуб алоҳида ёки лойиҳалар услуби таркибида ҳам қўлланилиши мумкин.

Тадқиқот усули умумилмий методологик ёндошув асосида қуйидаги тартибда тузилиши мумкин:

- тадқиқий фаолият мақсадини аниқлаш (бу босқич ўқитувчи томонидан аниқланади);

- бошланғич материаллар асосида тадқиқот муаммосини илгари суриш (бу босқич аудиторияда талабалар томонидан мустақил бажарилади, масалан, бунда ўқитувчи «Ақлий ҳужум» услубини қўллаши мумкин);

V. ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ЛОЙИҲАЛАРИ

5.1. Телекоммуникация лойиҳаларининг таълим тизимидаги ўрни

Лойиҳавий фаолиятнинг асосий моҳиятидан бири шуки, унинг иштирокчилари фақат бир гуруҳдаги талабалар эмас, балки бошқа минтақа ёки бошқа давлатдагилар ҳам бўлиши мумкин.

Телекоммуникация –бу ахборотларни узатиш ва тез алмашишни таъминловчи восита ҳисобланади. Бу замонавий таълим жараёни учун ўта муҳимдир. Ушбу лойиҳа асосида ёшларни бир-бирини тушунишга, ўзгалар фикрини ҳурмат қилишга, ўз фикрини эркин баён қилишга ва биргаликда муаммоларни ҳал этишга ўргатишга имконият яратилади. Натижада лойиҳа асосида халқаро ягона таълим соҳасига кириб борилади.

АҚШ Огайо штати Иллинойск университети профессори В.Гезергуд кўп йиллардан буён тармоқ лойиҳасини олиб боради ва унда 40га яқин давлатлардан ёшлар иштирок этишади. Ҳозирги вақтда Интернет тармоғида **Kidlink** дастури ва **I Earm** дастури асосидаги халқаро лойиҳалар ишлаб турибди. Маълумки, телекоммуникацион лойиҳаларда ахборот алмашилиш ёзма вариантда олиб борилади. Бу талабаларга ўз фикри устида яхши ўйлаш, уни таҳрир қилиш имконини ҳам беради ва унинг билиш фаолиятида, муомула маданиятини шаклланишида ижобий рол ўйнайди. *Ушбу лойиҳада асосий шарт ёки тўсиқ чет тилини билиш даражаси ҳисобланади.*

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, мамлакатимиз Президенти И.Каримовнинг 2012 йил 10 декабрдаги «Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-1875-сонли қарори айнан чет тилини чуқур ўзлаштиришга кенг йўл очиб, ёшларимизни халқаро таълим сайтларидан, масофавий ва очик таълим турларидан фойдаланишларига катта имкониятлар яратди.

Телекоммуникацион лойиҳалар ўтган асрнинг 80-йилларида юзага келди ва фан ҳамда ўқув соҳаларида алоқанинг қулай ва тезкор усули сифатида фойдаланилди. Халқаро тажрибаларнинг кўрсатишича оддий ёзишма асосидаги телекоммуникацион лойиҳаларга нисбатан махсус ташкил этилган ва аниқ мақсадга қаратилган лойиҳалар, Интернет тармоғида талабаларнинг

ҳамкорликда ишлаши катта педагогик натижага олиб келади. Турли шаҳарлар, минтақалар ва давлатлар талабаларининг тармоқдаги биргаликдаги ўқув фаолиятини ташкил этишнинг асосий шакли ўқув телекоммуникация лойиҳалари ҳисобланади.

5.2. Ўқув телекоммуникация лойиҳалари

Ўқув телекоммуникация лойиҳалари деганда компьютерли телекоммуникация асосида ташкил этилган, умумий муаммо, мақсад, келишилган услублар ва фаолият усулларига эга, фаолиятнинг биргаликдаги натижасига эришишга йўналтирилган талаба-ҳамкорларнинг ўқув-билиш, тадқиқий, ижодий, илмий ва ўйинли фаолияти тушунилади.

Ҳар қандай лойиҳадаги муаммо ечими интеграциялашган билимни талаб этади. Телекоммуникацион лойиҳада, айниқса халқаро лойиҳаларда анча чуқурлашган билимлар интеграциясини, нафақат тадқиқ қилинаётган муаммо юзасидан фан билимлари соҳасини, балки ҳамкорнинг миллий маданияти хусусиятларини, унинг дунёни билиши ва тушунишини, қарашларини билишни ҳам тақоза қилади. Бу эса диалог маданиятини ташкил этади.

Чет тилида ташкил этиладиган телекоммуникация лойиҳалар (агар дастурда кўрсатилган бўлса) учун лойиҳа мазмуни ва таркибига мос ҳолда чет тиллар бўйича оғзаки нутқ ва ўқишни ривожлантириш курсларини ташкил этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Агар бундай лойиҳалар махсус фанлардан ёки умумкасбий фанлардан ташкил этилса ва ундаги муаммо матнлари чет тили дастурига мос келмаса, дарсдан ташқари вақтларда шахсан (индивидуаль) ташкил этилиши мумкин.

Педагогика соҳасида телекоммуникация лойиҳаларини самарали ташкил этиш учун қуйидагилар эътиборга олиниши зарур:

➤ қўйилган муаммони ечиш учун табиий, физик, ижтимоий ва бошқа ҳодисалар устидан кўп, тизимли, бир марталик ёки узоқ давомли кузатиш, турли минтақалардан маълумотлар тўплаш;

➤ турли жойларда юзага келадиган ҳодисалар, далиллар, воқеаларнинг аниқ тенденциясини аниқлаш учун таққослаб ўрганиш, қарорлар қабул қилиш ва таклифлар ишлаб чиқиш;

➤ лойиҳа қатнашчиларининг маданий, этник, географик шартлари ўртасидаги фарқларни ҳисобга олган ҳолда бир муаммо

ёки масала ечими йўллариининг (альтернатив ёки турли усуллариини) самарадорлигини таққослаб ўрганиш;

➤ ўзига хос маданий, анъанавий, диний хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий ва маданий қарашларни қиёсий таҳлил қилиш;

➤ биргаликда маълум бир муаммони ҳамкорликда тадқиқ қилиш шарти билан бирор бир (амалий, ижодий, илмий ва б.) ижодий ғояни ишлаб чиқиш;

➤ қизиқарли саргузаштли компьютер ўйинлари ва мусобақаларини ўтказиш ва бунда юзага келадиган муаммоли вазиятларни маданий, таълимдаги анъаналар, спорт соҳаси билан боғлиқ бўлишига қаратиш.

Бундай халқаро лойиҳаларга ўн йилдан ортиқроқ вақтдан буён Огайо штати Иллинойск университети профессори В.Гезергуд томонидан тармоқдаги IEARN (<http://www.iearn.org>) ва KIDLINK (<http://www.kidlink.org>) дастурлари орқали ташкил этилиб келинаётган «Шекспир семинарлари»ни мисол қилиш мумкин. Айнан минтақавий ёки халқаро телекоммуникацион лойиҳаларда яширин координациядан фойдаланиш мумкин, яъни координатор ёки координаторлардан бири лойиҳанинг иштирокчиси сифатида «яширин» лойиҳа қатнашчиларига ишни (вазифани) жўнатиб туради.

Телекоммуникацион лойиҳаларни ташкил этиш маълум даражада тайёргарлик ишларини талаб этади. Бунда, масалан, аниқ бир муаммони ўрганиш бўйича ҳамкорларни қандай топиш мумкин? - деган савол туғилади. Бунинг учун юқорида келтирилган IEARN (<http://www.iearn.org>) ва KIDLINK (<http://www.kidlink.org>) дастурларига мурожаат этиб, чет давлатлардан ҳамкорлар топиш мумкин. Ёки, ўқитувчиларнинг профессионал ҳамкорлик сайтлари: Европа ҳамкорлиги (<http://www.eun.org>) ёки Россия ((<http://www.ioso.ru/distant/community>)) сайтларига кириб лойиҳани уларга таклиф этиш мумкин. Албатта, ҳар қандай ҳолатда ҳам талабалар фаолиятини ҳар иккала томондан ўқитувчилар томонидан координациялаш талаб этилади. Бу ерда ҳамкорларни таништириш ҳам муҳим ҳисобланади. Бунинг учун лойиҳа иштирокчилари ўзлари тўғрисидаги қисқа маълумотларни расмлари билан биргаликда сайтдаги ҳамкорлар танишишлари учун юборишлари мумкин.

Чунки бундай мулоқатда ҳамкорларнинг қизиқишларини, умуман ким билан ишлаётганларини билиш ҳам муҳим рол ўйнайди.

Чет эллик ҳамкорлар билан ишлашда уларнинг ўзига хос маданий ва анъанавий қадриятларини билиш, унга ҳурмат билан қараш талаб этилади. Шунинг учун дастлаб off-line режимида (электрон почта ёки форум орқали) ёки on-line режимида (чат) мулоқат тилига эътибор бериб, ўта саводли тилда, ҳамкорга ҳурмат нуқтаи назардан қараб ёзишмалар ташкил этиш зарур. Айниқса, мулоқат тили (чет тили) бўйича ҳамкор давлат вакилларининг ижтимоий-маданий хусусиятларини ва нутқ маданиятини ҳисобга олган ҳолда жиддий дастлабки тайёргарликни ташкил этиш талаб этилади ва бунда координатор маслаҳати жуда зарур бўлади.

Телекоммуникация лойиҳаларни нафақат халқаро, балки минтақавий ёки бир давлат доирасида ташкил этиш анча кенг ривожланган. Чунки бунда лойиҳани ташкил этишдаги тил бўйича тўсиқ йўқ бўлади, лекин миллий ва этник, ижтимоий-маданий қадриятларни ҳисобга олиш, уларга ҳурмат юзасидан қараш шартли сақланиб қолади.

Лойиҳанинг ҳимояси дастлаб машғулот вақтида ҳар бир ҳамкор ўқув муассасасида, кейин эса форумда ёки таълим муассасидан бирининг веб сайтига ўз тақдимот материалларини жойлаштириш орқали ташкил этилади. Ҳамкорлар тақдим этилган материаллар бўйича форумда саволлар беришлари ва тегишли жавоблар олишлари мумкин.

5.3. Ўқув телекоммуникация лойиҳаларини ташқи баҳолашни ташкил этиш

Телекоммуникация лойиҳаларини ташқи баҳолашни ўз вақтида, тўғри ташкил этиш лойиҳа самарадорлиги ва олинган натижаларнинг амалийлигига таъсир этувчи асосий омиллардан бири ҳисобланади. Чунки бу билан иш жараёнида ва лойиҳа ҳимояси вақтида керакли тузатишлар киритиш имконияти яратилади. Ташқи баҳолаш характери лойиҳа турига, мавзусига, унинг мазмунига ҳамда ўтказиш шароитларига боғлиқ. Агар телекоммуникация лойиҳаси тадқиқий лойиҳа бўлса ва у турли босқичларда ўтказилса, лойиҳанинг умумий натижаси самарадорлиги босқичларни қай даражада тўғри ташкил этилганлик даражасига боғлиқ бўлади. Бунда баҳолаш аниқ белги орқали

қўйилиши шарт эмас. Агар лойиҳа машғулот вақтида ташкил этилаётган бўлса, турли рағбат усуллари ёки йўналтирувчи кўрсатмалар ёрдамида амалга оширилиши мумкин. Масалан, «Ҳаммаси тўғри, давом эттиринг», «Бу ерда тўхтаб, ўйлаб кўриш керак», «Негадир мос келмаяпти, масалаҳатлашиб, муҳокама қилиб кўринг» ва бошқа шу каби кўринишларда. Ижодий лойиҳаларда кўпинча оралиқ натижаларни баҳолаш имконияти бўлмайди. Лекин, барибир ишни назорат қилиб бориш зарур ва талаб этилган тақдирда ёрдам ва кўрсатмалар берилиши керак (албатта тайёр ечим сифатида эмас, балки маслаҳат сифатида). Ташқи баҳолаш оралиқ ёки якуний ташқи баҳолаш шаклида ва кўп омилларга боғлиқ ҳолда зарур ҳисобланади. Ўқитувчи ҳамкорликдаги лойиҳа жараёнининг доимий мониторингини олиб бориши керак. Лойиҳа ҳимояси вақтида унинг натижаларини баҳолаш мақсадида ушбу соҳа бўйича энг иқтидорли талаба ёки бошқа ўқитувчи ташқи эксперт сифатида танлаб олинади. Ёки, лойиҳа бошида ушбу лойиҳа бўйича фаолият олиб бораётган турли гуруҳлар ишини баҳолаш ҳамда мониторингини олиб бориш учун махсус экспертлар гуруҳи шакллантирилади.

Лойиҳани ташқи баҳолашда қуйидаги омиллар ҳисобга олинади:

- илгари сурилган муаммонинг долзарблиги ва аҳамияти, ўрганилаётган мавзуларнинг бир-бирига мослиги;
- фойдаланиладиган тадқиқот услублари ва олинган натижаларни қайта ишлаш усуллари ва мослиги;
- ҳар бир лойиҳа иштирокчисининг шахсий имкониятларига мос ҳолда фаоллиги;
- қабул қилинадиган қарорнинг жамоавий характерда бўлиши;
- муаммога етарлича ва чуқур кириб борилганлиги, бошқа фан соҳаси билимларидан фойдаланиш имконияти;
- лойиҳа қатнашчиларини муомула ва ўзаро ёрдам ҳамда ўзаро тўлдириш ва тузатишлари;
- қабул қилинган қарорларнинг исботланиши, ўз хулосалари ва натижаларини далиллар билан асослай олиши;
- лойиҳа натижаларини тақдим этиш ва баён этиш эстетикаси;
- қатнашчиларни оппонентларнинг саволларига жавоб бериш қобилиятлари, жавобларнинг асосланганлиги ва далиллар асосида исботланиши;
- қабул қилинган қарорлар оқибатларини тасаввур қила олиш

қобилиятлари.

Хулоса қилиб айтганда, лойиҳалар услуби юқори педагогик технологияларга киради ва у ўқитувчидан ҳам, талабадан ҳам катта тайёргарликни, талабанинг бутун ўқув фаолияти бўйича жиддий координациясини талаб этади. Шу билан бир қаторда лойиҳалар услуби талабани интеллектуаль ривожлантиришга, унда танқидий ва ижодий фикр-туйғуларни шаклланишига ёрдам беради. Бундай тизимли равишдаги ҳамкорликдаги фаолият ёшларда нафақат мустақилликни шаклланишига, балки уларда ўз ишига ҳамда гуруҳ фаолиятига жавобгарликни ошишига ҳам олиб келади. Шу сабабли лойиҳалар услубини замонавий таълим-тарбия тизими қўяётган талабларга жавоб берувчи таълим соҳасидаги энг самарали услублардан бири сифатида қараш мумкин.

VI. «АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ» МАВЗУСИНИ ЛОЙИҲАЛАР УСЛУБИ АСОСИДА ЎТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ

6.1. Лойиҳа мавзуси, мақсади ва вазифалари

Мавзу: *«Ахборот хавфсизлигини таъминлаш».*

Ўқув фани: *Ахборот технологиялари.*

Лойиҳа мақсади: *Ахборот тизимларига зарар келтирувчи табиий ёки сунъий характерга эга тасодифий ва уюштирилган таъсирларни таҳлил қилиш, логин ва паролни ўғирлаш, бузиш, ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш, компьютер вируси ва уларга қарши курашиш, ахборот хужумлари ва ундан сакланиш йўллари таҳлил қилиш ва ахборот хавфсизлигини таъминлашга оид ўзгояларини тавсия қилиш.*

Лойиҳавий фаолият вазифалари:

1. Ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг долзарблиги ва аҳамиятини аниқ далиллар билан асослаш.

2. Ахборот хавфсизлигига таъсир этувчи аниқ омилларни аниқлаш ва уларнинг таснифини яратиш.

3. Ахборот хавфсизлигига таъсир этиш сабабларини аниқлаш, уларнинг оқибатларини баҳолаш.

4. Ахборот хавфсизлигига таъсир этувчи омилларни бартараф этиш усулларини топиш ва асослашга ҳаракат қилиш.

Педагогик вазифалар:

➤ *ахборот хавфсизлигини таъминлаш бўйича касбий компетентликни шакллантириш;*

➤ *гуруҳларда ишлаш ва муаммони таҳлил қилиш орқали ўзгалар фикрини тинглаш ва ҳурмат қилиш қобилиятларини ривожлантириш, умуммаданий, ижтимоий компетентликни шакллантириш;*

➤ *маълумотларни тўплаш, ижтимоий сўровлар ўтказиш ва уларга ишлов бериш орқали умумкасбий компетентликни шакллантириш;*

➤ *лойиҳанинг барча босқичларида мустақил ишлаш, муаммо бўйича қарорлар қабул қилиш йўли билан талабаларни ўз-ўзини*

ривожлантириши, такомиллаштириши ҳамда ўз-ўзини баҳолашга ўргатиши ва рефлексия ҳосил қилиши.

Тадқиқот муаммоси: Ахборотлар узатиши, алмашиши, сақлаши ва қайта ишлаши жараёнларини кенг ривожланиши ва ахборот хавфсизлиги ўртасидаги қарама-қаршиликлар.

Лойиҳа тури: Ўқув телекоммуникация ахборот лойиҳаси

Тадқиқот услуби:

- адабиётлар, ОАВ, Интернет маълумотлари, ахборот хавфсизлигига оид қонунлар, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари (шу жумладан чет давлатлар бўйича) таҳлили;

- тўпланган маълумотлар таҳлили;

- ижтимоий сўров ва олинган ахборотларга ишлов бериши.

Ўтказилиш муддати: Сентябрь, 2013й

6.2. Ўқув лойиҳа типологияси

№	Типологик кўрсаткич	Мазмуни
1.	<i>Лойиҳа тури</i>	Ўқув телекоммуникация ахборот лойиҳаси
2.	<i>Лойиҳадаги устун фаолият</i>	Тадқиқий-ижодий
3.	<i>Фан-мазмуни соҳаси</i>	монолойиҳа (бир билим соҳаси доирасида)
4.	<i>Мулоқат усули</i>	лойиҳавий фаолият жараёнида, бевосита мулоқат
5.	<i>Лойиҳа координацияси характери</i>	бевосита , мосланувчан
6.	<i>Мулоқат характери</i>	гуруҳда, бир неча ўқув юрти доирасида (ТАТУ ва унинг барча филиаллари жалб этилган ҳолда)
7.	<i>Лойиҳа қатнашчилари сони</i>	Гуруҳ
8.	<i>Лойиҳа давомийлиги</i>	қиска муддатли (бир неча машғулотга мўлжалланган)
9.	<i>Координация тури</i>	Очиқ ва аниқ координацияли

6.3. Лойиҳа босқичлари

№	Бажариладиган иш тури	Ижрочи	Машғулот ёки мулоқат тури	Фойдаланиладиган педагогик технология
1.	Мавзунинг тақдими ва муаммоли вазиятни келтириб чиқариш, муаммони шакллантириш	ўқитувчи	маъруза	«Ақлий ҳужум»
2.	Гуруҳни кичик гуруҳларга бўлиш ва ҳар бир гуруҳнинг функционал вазифасини белгилаш	ўқитувчи	амалий	Кичик гуруҳларда ишлаш, баҳс мунозара
3.	Ахборот манбалари муҳокамаси	талабалар	амалий	Баҳс-мунозара
4.	Кичик гуруҳларда лойиҳа муаммоси бўйича ишлаш, ахборотларни тўплаш	талабалар	Амалий, дарсдан ташқари	Муҳокама
5.	Тўпланган маълумотларни аналитик ва статистик қайта ишлаш	талабалар	Амалий, дарсдан ташқари	Баҳс мунозара
6.	Муаммони ва у бўйича тўпланган материалларни биргаликда муҳокамаси	ТАТУ ва унинг барча филиалларидаги лойиҳа иштирокчилари	Дарсдан ташқари	Форум ёки чат
7.	Чат орқали юборилган материаллар муҳокамаси	талабалар	амалий	Баҳс-мунозара
8.	Муаммо ечими бўйича қарорларни шакллантириш	Талабалар, дастлаб кичик гуруҳларда	амалий	Муҳокама
9.	Муаммо бўйича қарорларни умумлаштириш	Гуруҳ бўйича	амалий	Муҳокама
10.	Очиқ машғулоти, лойиҳа ҳимояси, тақдирот	талабалар	Дарсдан ташқари	Форум ёки чат
11.	Тақдиротни ташқи баҳолаш	Ташқи экспертлар	Тақдиротдан кейин	Баҳолаш мезони асосида

Такдимот дастлаб гуруҳда ўқитувчи ва ташқи экспертлар иштирокида ўтказилади. Кейин эса ҳамкор ОЎЮ (ТАТУ ва унинг филиаллари) билан биргаликда форумда ёки филиал веб сайтига маълумотларни жойлаштириш орқали ташкил этилади. Ҳамкорлар такдимот вақтида муаммо ва унинг ечими бўйича қабул қилинган ҳулосалар бўйича саволлар беришлари ҳамда жавоблар олишлари мумкин.

Муаммо ечими бўйича натижаларни баҳолаш учун ташқи эксперт таркиби ушбу фан бўйича бошқа ўқитувчилар, соҳанинг малакали мутахассислари ва ота-оналардан ташкил топади.

6.4. Мавзу бўйича дастлабки такдимот:

6.4.1. Маъруза машғулоти: фан ўқитувчиси томонидан амалга оширилади. Унда асосий тушунчалар берилади ва муаммоли вазият юзага келтирилади. Ўқитувчи томонидан «Ақлий ҳужум» услуби қўлланилади ва муаммоларни талабаларнинг ўзлари шакллантирилишига эришилади.

«Ахборот хавфсизлигини таъминлаш» мавзуси бўйича таянч маъруза матни

Таянч иборалар: *ахборот хавфсизлигини таъминлаш, логин, парол, авторизация, рўйхатдан ўтиш, логин ва паролга эга бўлиш шартлари, логин ва паролни бузиш, логин ва паролни ўзгирлаш, ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш ва унинг оқибатлари, компьютер вируси, вирусларнинг турлари ва вазифалари, вирусларга қарши курашиш усуллари, ҳужум тушунчаси, ахборот ҳужумлари ва ундан сақланиш қоидалари.*

Ахборот хавфсизлигини таъминлаш. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш – бу фойдаланувчининг ахборотларини ҳимоялашга қўйилган меъёр ва талабларни бажаришидир. Ахборот хавфсизлиги эса бу ахборот фойдаланувчиларига ва кўплаб ахборот тизимларига зарар келтирувчи табиий ёки сунъий характерга эга тасодикий ва уюштирилган таъсирлардан ахборотларни ва ахборот коммуникация тизим объектларининг ҳимояланганлигидир.

Логин тушунчаси. Логин – шахсинг, ўзини ахборот коммуникация тизимида таништириш жараёнида қўлланиладиган белгилар кетма-кетлиги бўлиб, ахборот-коммуникация тизимидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиш учун фойдаланилувчининг махфий бўлмаган қайд ёзуви ҳисобланади.

Парол тушунчаси. Парол – унинг эгаси ҳақиқийлигини аниқлаш жараёнида текширув ахбороти сифатида ишлатиладиган белгилар кетма-кетлиги. У компьютер билан мулоқот бошлашдан олдин, унга клавиатура ёки идентификация картаси ёрдамида киритиладиган ҳарфли, рақамли ёки ҳарфли-рақамли код шаклидаги махфий сўздан иборат бўлади.

Авторизация тушунчаси. Авторизация – фойдаланувчининг ресурсдан фойдаланиш ҳуқуқлари ва рухсатларини текшириш жараёни. Бунда фойдаланувчига ҳисоблаш тизимида баъзи ишларни бажариш учун муайян ҳуқуқлар берилади. Авторизация шахс ҳаракати доирасини ва у фойдаланадиган ресурсларни белгилайди.

Рўйхатдан ўтиш тартиби. Рўйхатдан ўтиш – фойдаланувчиларни рўйхатга олиш ва уларга дастурлар ва маълумотларни ишлатишга ҳуқуқ бериш жараёни. Айрим веб-сайтлар фойдаланувчиларга қўшимча хизматларни олиш ва пуллик хизматларга обуна бўлиш учун рўйхатдан ўтишни, яъни ўзи ҳақида айрим маълумотларни киритишни (анкета тўлдиришни) ҳамда логин ва парол олишни таклиф қиладилар. Фойдаланувчи рўйхатдан ўтгандан сўнг тизимда унга қайд ёзуви (account) яратилади ва унда фойдаланувчига тегишли ахборотлар сақланади.

Логин ва паролга эга бўлиш шартлари. Бирор шахс ўзининг логин ва паролига эга бўлиши учун, у ахборот коммуникация тизимида рўйхатдан ўтиши ва кейин ўз логин ва паролини ўзи ҳосил қилиши ёки тизим томонидан берилган логин паролга эга бўлиши мумкин. Логин ва пароллар маълум узунликдаги белгилар кетма-кетлигидан ташкил топади. Логин ва паролларнинг узунлиги ва қийинлиги унинг қанчалик хавфсизлигини яъни бузиб бўлмаслигини таъминлайди.

Логин ва паролни бузиш. Логин ва паролни бузиш – бу бузғунчининг бирор бир мақсад йўлида ахборот коммуникация тизими объектларидан фойдаланиш учун қонуний тарзда фойдаланувчиларга тегишли логин ва паролларини бузишдир. Бунда махсус дастур ёрдамида логин ва пароллар генерация қилиб топилади. Логин ва паролларнинг узунлиги бу жараённинг узок вақт давом этишига ёки генерация қила олмаслигига олиб келади.

Логин ва паролни ўғирлаш. Логин ва паролни ўғирлаш – бу фойдаланувчиларнинг махфий маълумотлари бўлган логин ва паролларга эга бўлиш мақсадида амалга ошириладиган интернет

фирибгарлигининг бир туридир. Бу машхур брендлар, масалан, ижтимоий тармоқлар, банклар ва бошқа сервислар номидан электрон хатларни оммавий жўнатиш йўли орқали амалга оширилади. Хатда одатда ташқи кўриниши асл сайтдан фарқ қилмайдиган сайтга тўғри ишорат мавжуд бўлади. Бундай сайтга ташриф буюрган фойдаланувчи фирибгарга akkaунтлар ва банк ҳисоб рақамларига кира олишга эга бўлишга имкон берувчи муҳим маълумотларни билдириши мумкин. Фишинг – ижтимоий инженериянинг бир тури бўлиб, фойдаланувчиларнинг тармоқ хавфсизлиги асосларини билмаслигига асосланган. Жумладан, кўпчилик оддий фактни билишмайди: сервислар қайд ёзувингиз маълумотлари, пароль ва шу каби маълумотларни юборишни сўраб ҳеч қачон хат юбормайди.

Ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш ва унинг оқибатлари.

АКТ тизимининг ихтиёрий таркибий қисмларидан бири бўлган ҳамда ахборот тизими тақдим этадиган имконият мавжуд бўлган ресурслардан белгиланган қоидаларга мувофиқ бўлмаган ҳолда фойдаланишни чеклаш қоидаларига риоя қилмасдан фойдаланиш – бу ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш тоифасига киради. Бундай фойдаланиш натижасида қуйидаги оқибатлар юзага келиши мумкин:

- ахборотнинг ўғирланиши;
- ахборотни ўзгартириш;
- ахборотнинг йўқотилиши;
- ёлғон ахборотни киритиш;
- ахборотни қалбакилаштириш ва ҳ.к.

Компьютер вируси. Компьютер вируси – бу ўз-ўзидан кўпаяувчи, компьютер тармоқлари ва ахборот ташувчилари орқали эркин тарқалувчи, ҳамда компьютер ва унда сақланаётган ахборот ва дастурларга зарар етказувчи дастур коди ёки командалар кетма-кетлиги ҳисобланади. Компьютер вируслари қуйидаги хоссаларга эга: ўзидан нусха кўчириш, ахборотдан рухсатсиз фойдаланишни амалга ошириш. У ўзининг нусхаларини компьютерларда ёки компьютер тармоқларида қайта кўпайтириб ва тарқатиб, ҳамда қонуний фойдаланувчилар учун номақбул ҳаракатларни бажаради. Вирус, аксарият ҳолларда носозлик ва бузилишларга сабаб бўлади ва бирор ҳодиса юз бериши билан, масалан, аниқ куннинг келиши билан ишга туширилиши мумкин.

Вирусларнинг турлари ва вазифалари. Вирусларни қуйидаги асосий аломатлари бўйича туркумлаш мумкин:

➤ яшаш макони; операцион тизим; ишлаш алгоритми хусусияти.

Компьютер вирусларини яшаш макони, бошқача айтганда вируслар киритилувчи компьютер тизими объектларининг хили бўйича туркумлаш асосий ва кенг тарқалган туркумлаш ҳисобланади.

Файл вируслар турли усуллар билан бажарилувчи файлларга киритилади (энг кўп тарқалган вируслар хили), ёки файл йўлдошлар (компаньон вируслар) яратади ёки файлли тизимларни (link-вируслар) ташкил этиш хусусиятидан фойдаланади.

Юклама вируслар ўзини дискнинг юклама секторига (boot - секторига) ёки винчестернинг тизимли юкловчиси (Master Boot Record) бўлган секторга ёзади. Юклама вируслар тизим юкланишида бошқаришни оловчи дастур коди вазифасини бажаради.

Макровируслар ахборотни ишловчи замонавий тизимларнинг макродастурларини ва файлларини, хусусан Microsoft Word, Microsoft Excel ва ҳ. каби оммавий муҳаррирларнинг файл-хужжатларини ва электрон жадвалларини заҳарлайди.

Тармоқ вируслари ўзини тарқатишда компьютер тармоқлари ва электрон почта протоколлари ва командаларидан фойдаланади. Баъзида тармоқ вирусларини "қурт" хилидаги дастурлар деб юритишади. Тармоқ вируслари Internet-қуртларга (Internet бўйича тарқалади), IRC-қуртларга (чатлар, Internet Relay Chat) бўлинади.

Компьютер вирусларининг вазифалари, одатда, тўрт босқични ўз ичига олади:

- вирусни хотирага юклаш;
- қурбонни қидириш;
- топилган қурбонни заҳарлаш;
- деструктив функцияларни бажариш.

Вирусларга қарши курашиш усуллари. Ҳозирги кунда компьютер вирусларини аниқлаш ва улардан ҳимояланиш учун махсус дастурларнинг бир неча хиллари мавжуд бўлиб бу дастурлар компьютер вирусларини аниқлаш ва йўқотишга имкон беради. Бундай дастурлар вирусга қарши дастурлар ёки *антивируслар* деб юритилади. Антивирус дастурларига AVP, Doctorweb, Nod32 дастурларини киритиш мумкин. Умуман барча

вирусга қарши дастурлар захарланган дастурлар ва юклама секторларнинг автоматик тарзда тикланишини таъминлайди.

Вирусларга қарши курашишнинг асосан қуйидаги усуллари мавжуд:

1. Мунтазам профилактика ишларини, яъни вирусга текширув ишларини олиб бориш.

2. Таниқли вирусни зарарсизлантириш.

3. Таниқли бўлмаган вирусни зарарсизлантириш.

Хужум тушунчаси. Хужум тушунчаси – бузғунчининг бирор бир мақсад йўлида ахборот коммуникация тизимларининг мавжуд ҳимоялаш тизимларини бузишга қаратилган ҳаракати.

Ахборот хужумлари ва ундан сақланиш қоидалари. Ахборот хужумлари одатда 3 га бўлинади:

1. Объект ҳақида маълумотлар йиғиш (разведкалаш) хужуми.

2. Объектдан фойдаланишга рухсат олиш хужуми.

3. Хизмат кўрсатишдан воз кечиш хужуми.

Ахборот хужумларидан сақланишда ахборот коммуникация тизими объектларига қилинаётган хужумларни топиб олишда қўлланиладиган механизм ва воситаларни қўллаш керак. Буларга тармоқлараро экран (FIREWALL) ва хужумларни аниқлаш (IDS) воситаларини мисол тариқасида келтириш мумкин.

6.4.2. Амалий машғулотлар

- шакллантирилган муаммо бўйича маълумотлар тўплаш, уларни таҳлил қилиш ва аналитик қайта ишлаш;
- тўпланган маълумотлар бўйича баҳс-мунозаралар ташкил этиш;
- тўпланган маълумотлар асосида муаммо ечими бўйича ҳулоасалар ва таклифлар ишлаб чиқиш.

6.4.3. Дарсдан ташқари фаолият

(фан бўйича илмий тугаракларда).

- Лойиҳа муаммоси натижалари бўйича гуруҳда тақдимот ташкил этиш;
- ТАТУ ва унинг филиаллари доирасида тақдимот ташкил этиш (форум ёки чат орқали)

6.4.4. Натижаларни ташқи баҳолаш

❖ Ташқи экспертлар томонидан тақдимот вақтида амалга оширилади.

6.4.5. МАВЗУ БЎЙИЧА ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-СЛАЙД. «АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ» МАВЗУСИ БЎЙИЧА ТАЯНЧ ИБОРАЛАР

- Ахборот хавфсизлигини таъминлаш;
- Логин ва парол тушунчаси;
- Авторизация тушунчаси;
- Рўйхатдан ўтиш тартиби;
- Логин ва паролга эга бўлиш шартлари;
- Логин ва паролни бузиш;
- Логин ва паролни ўғирлаш;
- Ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш ва унинг оқибатлари;
- Компьютер вируси;
- Вирусларнинг турлари ва вазифалари;
- Вирусларга қарши курашиш усуллари;
- Ҳужум тушунчаси;
- Ахборот ҳужумлари ва ундан сақланиш қоидалари.

2-СЛАЙД. АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

• **Ахборот хавфсизлигини таъминлаш** – бу фойдаланувчининг ахборотларини ҳимоялашга қўйилган меъёр ва талабларни бажаришидир.

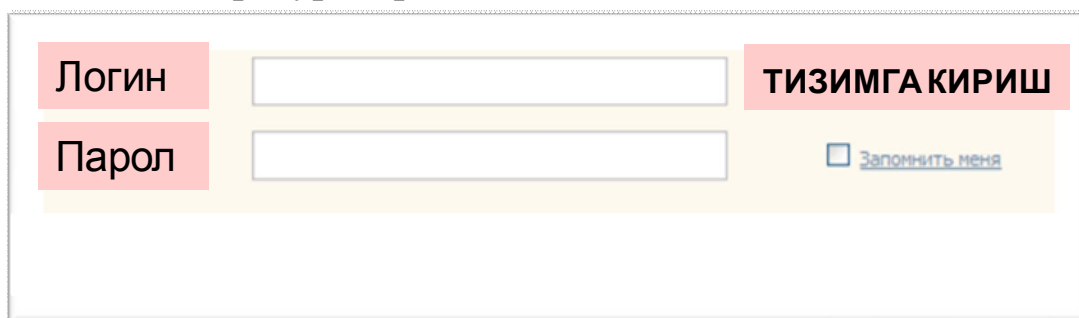
• **Ахборот хавфсизлиги** – бу ахборот фойдаланувчиларига ва кўплаб ахборот тизимларига зарар келтирувчи табиий ёки сунъий характерга эга тасодифий ва уюштирилган таъсирлардан ахборотларни ва ахборот коммуникация тизим объектларининг ҳимояланганлигидир.

3-СЛАЙД. ЛОГИН ВА ПАРОЛЬ ТУШУНЧАСИ

- **Логин** – шахсининг, ўзини ахборот коммуникация тизимида таништириш жараёнида қўлланиладиган белгилар кетма-кетлиги бўлиб, ахборот коммуникация тизимидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлиш учун фойдаланилувчининг махфий бўлмаган қайд ёзуви ҳисобланади.

- **Парол** – унинг эгаси ҳақиқийлигини аниқлаш жараёнида текширув ахбороти сифатида ишлатиладиган белгилар кетма-кетлиги. У компьютер билан мулоқот бошлашдан олдин, унга клавиатура ёки идентификация картаси ёрдамида киритиладиган ҳарфли, рақамли ёки ҳарфли-рақамли код шаклидаги махфий сўздан иборат бўлади.

- **Авторизация** – фойдаланувчининг ресурсдан фойдаланиш ҳуқуқлари ва рухсатларини текшириш жараёни. Бунда фойдаланувчига ҳисоблаш тизимида баъзи ишларни бажариш учун муайян ҳуқуқлар берилади. Авторизация шахс ҳаракати доирасини ва у фойдаланадиган ресурсларни белгилайди.

The image shows a login form with a light yellow background. On the left, there are two labels in red boxes: 'Логин' (Login) and 'Парол' (Password). To the right of each label is a white rectangular input field. Further to the right is a red button with the text 'ТИЗИМГА КИРИШ' (Login). Below the password input field is a checkbox with the text 'Запомнить меня' (Remember me).

4-СЛАЙД. РҲҲХАТДАН ҲТИШ ТАРТИБИ

РҲҲхатдан Ҳтиш – фойдаланувчиларни рҲҲхатга олиш ва уларга дастурлар ва маълумотларни ишлатишга ҳуқуқ бериш жараёни. Айрим веб-сайтлар фойдаланувчиларга қўшимча хизматларни олиш ва пуллик хизматларга обуна бўлиш учун рҲҲхатдан Ҳтишни ҳамда логин ва парол олишни таклиф қиладилар.

Фойдаланувчи рҲҲхатдан Ҳтгандан сўнг тизимда унга қайд ёзуви (account) яратилади ва унда фойдаланувчига тегишли ахборотлар сақланади

Имя	
Фамилия	
День рождения	день месяц год
Город	не обязательно
Пол	☐ Мужской ☐ Женский
Почтовый ящик	@mail.ru
Пароль	
Повторите пароль	

Если Вы забудете пароль
Мы попросим Вас ответить на секретный вопрос. Также пароль можно восстановить через дополнительный email или мобильный телефон.

Мобильный телефон	 +7 не обязательно
Секретный вопрос	- Выберите вопрос -
Ответ	
Дополнительный e-mail	не обязательно

Профиль на Моем Мире
В Моем Мире@Mail.Ru легко найти одноклассников, сокурсников и коллег.

☒ Создать личную страницу на Мой Мир@Mail.Ru

[обновить код](#)

Код на картинке	
-----------------	----------------------

[Зарегистрироваться](#)

5-СЛАЙД. ЛОГИН ВА ПАРОЛ МАСАЛАЛАРИ

- **Логин ва паролга эга бўлиш шартлари.** Бирор шахс ўзининг логин ва паролига эга бўлиши учун у биринчидан ахборот коммуникация тизимида руйхатдан ўтган бўлиши керак ва шундан сўнг у ўз логини ва паролини ўзи ҳосил қилиши ёки тизим томонидан берилган логин паролга эга бўлиши мумкин.

- **Логин ва паролни бузиш**— бу бузғунчининг бирор бир мақсад йўлида ахборот коммуникация тизими объектларидан фойдаланиш учун қонуний тарзда фойдаланувчиларга тегишли логин ва паролларини бузишдир.

- **Логин ва паролни ўғирлаш** – бу фойдаланувчиларнинг махфий маълумотлари бўлган логин ва паролларга эга бўлиш мақсадида амалга ошириладиган интернет фирибгарлигининг бир туридир.

6-СЛАЙД. РЕСУРСЛАРДАН РУХСАТСИЗ ФОЙДАЛАНИШ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Ахборот-коммуникация тизимининг ихтиёрий таркибий қисмларидан бири бўлган, ҳамда ахборот тизими тақдим этадиган имконият мавжуд бўлган ресурслардан белгиланган қоидаларга мувофиқ бўлмаган ҳолда, фойдаланишни чеклаш қоидаларига риоя қилмасдан фойдаланиш – бу ресурслардан рухсатсиз фойдаланиш тоифасига киради.

Бундай фойдаланиш натижасида қуйидаги оқибатлар юзага келиши мумкин:

- ахборотнинг ўғирланиши;
- ахборотни ўзгартириш;
- ахборотнинг йўқотилиши;
- ёлғон ахборотни киритиш;
- ахборотни қалбакилаштириш ва ҳ.к.

7-СЛАЙД. КОМПЬЮТЕР ВИРУСИ

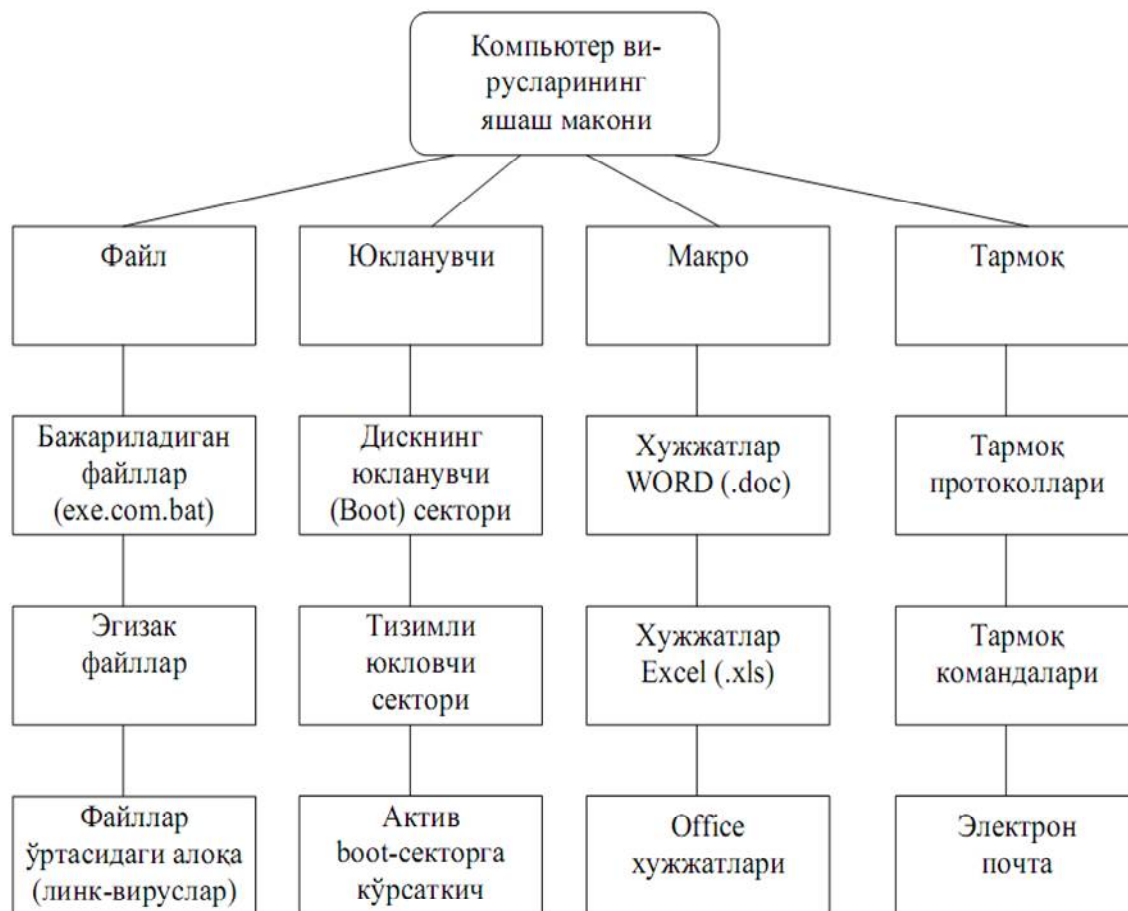
Компьютер вируси – бу ўз-ўзидан кўпаявчи, компьютер тармоқлари ва ахборот ташувчилари орқали эркин тарқалувчи, ҳамда компьютер ва унда сақланаётган ахборот ва дастурларга зарар етказувчи дастур коди ёки командалар кетма-кетлиги ҳисобланади.

Компьютер вируслари қуйидаги хоссаларга эга: ўзидан нусха кўчириш, ахборотдан рухсатсиз фойдаланишни амалга ошириш.

Вирус, аксарият ҳолларда носозлик ва бузилишларга сабаб бўлади ва бирор ҳодиса юз бериши билан, масалан, аниқ куннинг келиши билан ишга туширилиши мумкин.

8-СЛАЙД. ВИРУСЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

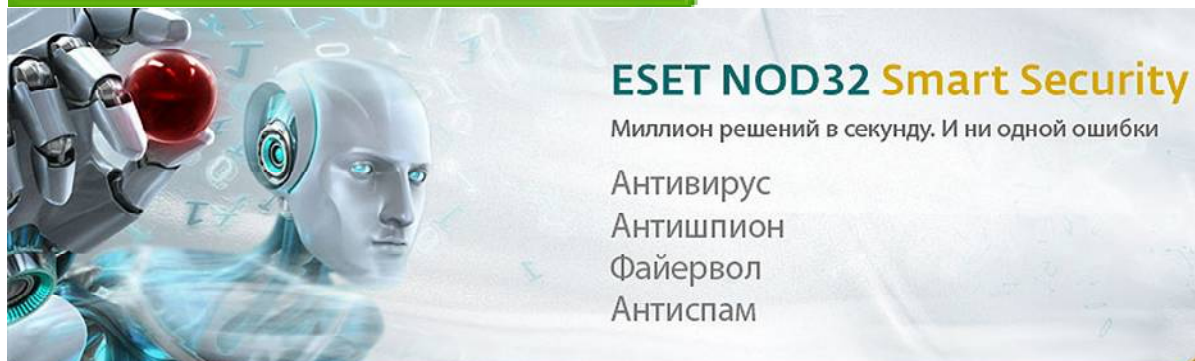

9-СЛАЙД. ВИРУСЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШ УСУЛЛАРИ

Вирусга қарши дастурлар *антивируслар* деб юритилади. Антивирус дастурларига **AVP, Dr.Web, Nod32** дастурларини киритиш мумкин.

Вирусларга қарши курашишнинг асосан қуйидаги усуллари мавжуд:

1. Мунтазам профилактика ишларини, яъни вирусга текширув ишларини олиб бориш.
2. Таниқли вирусни зарарсизлантириш.
3. Таниқли бўлмаган вирусни зарарсизлантириш.

10-СЛАЙД. ҲУЖУМ ТУШУНЧАСИ ВА АХБОРОТ ҲУЖУМЛАРИ

Ҳужум тушунчаси – бузғунчининг бирор бир мақсад йўлида ахборот коммуникация тизимларининг мавжуд ҳимоялаш тизимларини бузишга қаратилган ҳаракати.

Ахборот ҳужумлари одатда 3 га бўлинади:

- объект ҳақида маълумотлар йиғиш (разведкалаш) ҳужуми.
- объектдан фойдаланишга рухсат олиш ҳужуми.
- хизмат кўрсатишдан воз кечиш ҳужуми.

ХУЛОСА

«Лойиҳалар услуби» инновацион педагогик технология сифатида талабаларда касбий, умумкасбий ва маданий компетентликни, уларда ўз-ўзига ишонч, ўз-ўзини ривожлантириш ва такомиллаштириш, ўз-ўзини баҳолаш, бир сўз билан айтганда рефлексив қобилиятларни шаклланишида муҳим рол ўйнайди.

Ҳозирги кунда лойиҳалар услуби дунёда энг кенг тарқалган замонавий, инсонпарвар, ривожлантирувчи ва шахсга йўналтирилган педагогик технология эканлиги қайд этилиб, унинг ривожланган давлатлар таълим тизимидаги фойдаланиш даражасининг таҳлили асосида қуйидаги хулоса ва таклифлар тавсия этилади:

1. «Лойиҳалар услуби» таълим соҳасидаги ҳозирги кун ислохотларига жавоб берувчи, таълим сифатини оширишда муҳим рол ўйновчи инновацион педагогик технология ҳисобланади.

2. Лойиҳа Италиянинг архитектура устахоналарида XVI асрлардаёқ юзага келган. Унинг ривожланиш тарихи 5 даврга бўлинади.

3. Ҳозирги кунда лойиҳалар услуби технологияси инсонпарвар ва ривожлантирувчи таълим технологияси сифатида АҚШ, Россия, Буюкбритания, Белгия, Исроил, Финляндия, Германия, Италия, Бразилия, Нидерландия ва шу каби кўпгина ривожланган давлатлар таълим жараёнида кенг фойдаланилмоқда.

4. Республикамизда лойиҳалар услуби илмий ва ижодий ҳамда ахборот соҳаларида ўз ўрнини топмоқда.

5. Лойиҳалар услуби технологияси – ўқитувчи назоратида талабанинг интеллектуал ва жисмоний имкониятларини, мустақил ишлаш ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш йўли орқали шахснинг ўз қобилиятларидан тўлиқ фойдаланишга йўналтирилган ўқув жараёнини ташкил этишнинг амалий аҳамият касб этувчи, субъектив ва объектив янгиликларга эга мослашувчан модели ва ўқитиш тизимидир.

6. Лойиҳалар услуби технологияси ҳар қандай мураккаб дидактик вазифани бирдан ечишга мўлжалланган универсал услуб эмас. У бир бутун дидактик тизим бўлиб, шахсга йўналтирилган таълимни ташкил этишнинг бир элементи ҳисобланади.

7. «Ахборот хавфсизлигини таъминлаш» мавзусида ишлаб чиқилган телекоммуникацион ўқув лойиҳасини олий таълим ёки касб-хунар коллежлари ўқув жараёнида амалда тадбиқ этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

8. Лойиҳалар услуби технологиясининг амалда қўлланилиши ўқитувчидан ва талабалардан катта тайёргарликни талаб этади. Ўқитувчи ўқув машғулотлари олиб боришнинг турли инновацион усуллари пухта ўзлаштирган, кучли нутқ маданиятига эга, интерактив ўқитиш технологияларини амалда қўллаш бўйича катта тажриба тўплаган бўлиши зарур.

9. Лойиҳалар услуби технологиясини ўқув машғулотларида қўлланилиши талабалардан таҳлил қилиш, таққослаш, синтез (ҳодисаларни ўзаро боғлаб, текшириш), фикран тадқиқот, олдиндан баҳолаш, маълумотларни излаш, уни баҳолаш ва шу каби бир қанча интеллектуал малакаларга эга бўлишни талаб этади. Асосийси, маълумотларнинг турли манбаларидан фойдаланиш, жамоа (гуруҳ) таркибида ишлаш, муаммо ечимининг турли усуллари биргаликда муҳокама қилиш, нафақат фақат ўз фикрини маъқуллаш, балки гуруҳдаги бошқа ҳамкорлар фикрини ҳам ҳурмат билан тинглаш, таҳлил қилиш ва умумий хулоса чиқаришни ҳам билишлари шарт.

10. Лойиҳалар услуби технологиясидан нафақат олий таълимда, балки узлуксиз таълим тизимининг барча бўғинларида ҳам фойдаланиш яхши самара беради.

АДАБИЁТЛАР

1. И.Каримов. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент, 1997й.
2. И.Каримов. Юксак маънавият –енгилмас куч. Тошкент, «Маънавият», 2008й.
3. Баркамол авлод орзуси. Тошкент, 1998й.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида қонуни».
5. Ўзбекистон Республикаси кадрлар тайёрлаш миллий дастури. / Тошкент; “Шарқ”, 1997.
6. Бедерханова В. Проблемы воспитания и развития личности. Совместная проектировочная деятельность как средство развития детей и взрослых – СПб. 2002. – 23 с.
7. Введение метода проектов в образовательный проект/ Методическое пособие, Самара, 2003.
8. Гулиянц С.Б. Метод проектов в работе со студентами
9. Голубчик В. М., Тверская Н.М. Человек и смерть поиски смысла (этические аспекты явления): Книга для учителя. — М.: Наука, 1994.
10. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология. М.: Народное образование, 2000
11. Джонсонс Дж. К. Методы проектирования. М., 1986. – 326 с.
12. Исследование инвестиционных проектов с помощью метода лексикографической оптимизации // Гришина Н.А., Колбин В.В. »
13. Забелина Г.А. Применение метода проектов в обучении иностранному языку в школе и вузе.
14. Коджаспирова Г.М. История образования и педагогической мысли: Таблицы, схемы, опорные конспекты: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М., 2003.
15. Комисарова А.В. Метод проектов как педагогическое условие формирования информационной компетентности студентов технического вуза.
16. Каганов Е. Г. Метод проектов в трудовой школе. - Л. 1926.
17. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высшая школа, 1990. — С. 58.
18. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. — Л.: Знание, 1985. — С. 16.

19.Кондаков А. М., Кузнецов А. А. О Федеральном государственном образовательном стандарте общего образования: доклад российской академии образования // Педагогика. 2008. № 8.

20.Лаштабова Н.В. Проектирование и метод проектов в современном образовательном процессе средней и высшей школы // Теории, содержание и технологии высшего образования в условиях глобализации образовательного процесса. Оренбург, 2006. Ч. 1: Секции общей педагогики и педагогики высшей школы.

21.Левитес Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии. — М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. — 288 с.

22.Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. // Дисс. докт. психол. наук. — К.: 1981.

23.Новые ценности образования. Вып № 1: Тезаурус для учителей и школьных психологов. — М.: Российский фонд фундаментальных исследований. Институт педагогических инноваций РАО, 1995. — 114 с. (Bohm I. «Productive Learning» — Продуктивное учение, с. 74—75.

24.Новые ценности образования. Вып. № 6: Забота — Поддержка — Консультирование. — М.: Инноватор, 1996. — 196 с.

25.Новиков А.М. Методология образования. М.: Эгвес, 2002. - 320 с.

26.Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. М.: «Академия», 2008

27.Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Ястребцева Е.Н., Батюкова З.И. Телекоммуникации в учебно-воспитательном процессе школы. // Методическое пособие. М, 1993.

28.Полат Е.С., Новые педагогические и информационные технологии в системе образования ред. Е.С.Полат - М., 2004

29.Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: пособие для учителей и студентов педагогических вузов. М., 2003.

30.Пахомова Н.Ю. Проектное обучение — что это? //Методист, №1, 2004.

31.Прокопьева Н.И. Проектное обучение в зарубежной педагогике. К вопросу о становлении и развитии //Сибирский учитель. 2004. № 2. Март- апрель. URL: www.websib.ru

32.Русско-узбекский словарь. Ташкент, 1982

33.Савенков А. И. Творческий проект, или Как провести самостоятельное исследование //Школьные технологии. — 1998. — № 4. — С. 144—148.

34.Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

35.Сердюк М.Л. Метод проектов как средство развития творческих способностей учащихся. (На примере образовательной области «Технология»): дис. ... канд. пед. наук. Киров, 2002.

36.Стернберг В.Н. Теория и практика «метода проектов» в педагогике XX века: дис. канд. пед. наук. Владимир, 2002.

37.Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности. //Вопросы психологии. — 1983, № 3.

38.Степанов С.Ю., Похмелкина Г.Ф. Проблемы рефлексивно-творческой педагогики. // Развитие творческой личности в условиях непрерывного образования. Т. 3. — Казань, 1990. – с.29-37.

39.Судаков В.Н. Мифология воспитания. Очерки теории развития и воспитания личности. — Свердловск: Изд-во Уральского университета, 1991.

40.Словарь иностранных слов. 17-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1988. – с. 401.

41.Слободчиков В. И. Инновации в образовании: основания и смысл // Исследовательская работа школьников. 2004. № 2.

42.Тросян В.Г. История образования и педагогической мысли: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М., 2003.

43.Факторович А. А. Сущность педагогической технологии //Педагогика. 2008. № 2.

44.Федотова В. А. Проект — эффективный метод обучения //Специалист. 2006. № 1.

45.Юсупов В.З.Проектирование адаптивной образовательной среды – Киров, 2001. – 13 с.

46.Яковлева Н.О. Теоретико-методологические основы педагогического проектирования. М.: Изд-во АТиСО, 2002. - 239 с.

47.Рахимов О.Д. Инновацион педагогик технологиялар. //Педагоглар учун қўлланма. Қарши, 2011й., 64 бет.

48.Рахимов О.Д., Сапаев М.С., Назаров Б.Ф. Замонавий маърузалар. -Педагоглар учун қўлланма. Қарши, 2012й., 68 б.

49.Рахимов О.Д., Турғунов О.М., Мустафаев Қ.О. Олий таълимда масофавий ўқитишни ташкил этиш.- Қарши, 2012й. 60 б.

50. Рахимов О.Д., Мустафаев Қ.О., Зоиров Н.И. Масофавий таълимнинг дидактик таъминоти. - Қарши, 2012, 46 б.

51. Рахимов О.Д. Ҳаёт фаолият хавфсизлиги /ўқув услубий мажмуа.- Қарши, 2012, 857б.

52. Рахимов О.Д., Тургунов О.М. ва б. Замонавий таълим технологиялари. /Тошкент, «Фан ва технологиялар» нашриёти, 2013й, 170б.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
I. Педагогик ва таълим технологияларнинг умумий таърифи ва асосий тушунчалар	7
II. Инновацион педагогик технологиялар: асосий тушунча ва хусусий белгилари	9
2.1. Ўқитишнинг анъанавий (репродуктив) технологияси	9
2.2. Ривожлантирувчи таълим технологияси	10
2.3. Ақлий ҳаракатни босқичма-босқич шакллантириш технологияси	10
2.4. Жамоавий ўзаро таъсир технологияси	11
2.5. Тўлиқ ўзлаштириш технологияси	12
2.6. Турли даражали ўқитиш технологияси	13
2.7. Адаптив ўқитиш технологияси	14
2.8. Дастурлаштирилган ўқитиш технологияси	15
2.9. Муаммоли ўқитиш технологияси	16
2.10. Модулли ўқитиш технологияси	17
2.11. Бўлажак мутахассисларнинг ижодий фаолиятларини ривожлантириш технологияси	18
2.12. Лойиҳалар услуби технологияси	23
III. Лойиҳалар услуби тўғрисида умумий тушунчалар	24
3.1. Лойиҳалар услубининг тарихий ва педагогик таҳлили	24
3.2. Лойиҳалар услубининг мазмун ва моҳияти	29
3.3. Лойиҳалар услубининг таълим тизимидаги ўрни	31
IV. Лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш	36
4.1. Лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш принциплари	36
4.2. Лойиҳа таркибини аниқлашнинг умумий йўналишлари	39
4.3. Лойиҳалар услубидан фойдаланишга қўйилган асосий талаблар	42
4.4. Лойиҳалар типологияси	43
4.5. Лойиҳалар турлари	44
V. Телекоммуникацион лойиҳалар	50
5.1. Телекоммуникация лойиҳаларининг таълим тизимидаги ўрни	50
5.2. Ўқув телекоммуникация лойиҳалари	51

5.3.	Ўқув телекоммуникация лойиҳаларини ташқи баҳолашни ташкил этиш	53
VI.	«Ахборот хавфсизлигини таъминлаш» мавзусини лойиҳалар услуби асосида ўтиш технологиясин ишлаб чиқиш	56
6.1.	Лойиҳа мавзуси, мақсади ва вазифалари	56
6.2.	Ўқув лойиҳа типологияси	57
6.3.	Лойиҳа босқичлари	58
6.4.	Мавзу бўйича дастлабки тақдимот	59
6.4.1.	Маъруза машғулоти . «Ахборот хавфсизлигини таъминлаш» мавзуси бўйича таянч маъруза матни	59
6.4.2.	Амалий машғулот	63
6.4.3.	Дарсдан ташқари фаолият	63
6.4.4.	Натижаларни ташқи баҳолаш	63
6.4.5.	Мавзу бўйича тақдимот материаллари	64
	Хулоса	72
	Адабиётлар	74

Рахимов Октябрь Дўстқобирович

**ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР:
лойиҳалар услуби - таълим сифатини оширувчи
технология сифатида**

Босишга рухсат этилди 3.09.2013й. Бичими 60x84 1/16.

“Times New Roman” ҳарфида терилди. Нашр табоғи 4,0. Адади 100.

Буюртма №____

Тошкент ахборот технологиялари университети Қарши филиали

МУАЛЛИФ МУШОҲАДАЛАРИ!

Меҳр кўнгил уйининг гавҳаридир!

Инсон туғилгач моддий ва маънавий манфаат учун курашиб яшайди. Албатта, у кўпроқ моддийликга интилади, лекин маънавий манфаатни баъзан эсдан чиқариб қўйишади. Ҳамма моддий орзуларига эришган вақтида ҳам, унга нимадир етишмайди, нимадандир сиқилади, ниманидир, кимнидир излайди.

Кимдир бу хилқатни ҳатто нима эканлигини ҳам билмасдан бу ёруғ дунёдан ўтиб кетади, кимдир унинг нима эканлигини англаб етади-ю, лекин унга етолмайди, яна ким эса ушбу нарсага эга бўлади, лекин уни борлигини пайқамай, қадрига етмай ўтиб кетади.

Хўш бу нима!?

Буни меҳр дейдилар! Ҳа, ҳамма бу дунёда меҳр излайди, у гоҳ яхши сўз бўлиб, гоҳи бир табассум бўлиб, гоҳи бир яхшилик бўлиб, гоҳи бир ширин бўса бўлиб намоён бўлади. Меҳрнинг уйи кўнгил тубида, лекин кўнгил уйи қаерда, кўнгил инсоннинг қаерида жойлашган?

Билмам ўзи нечун яшадима мен,
Кимлар учун ишлаб, чарчадима мен.
Ўзи меҳрга зор меҳрибонлардан,
Нечун меҳр кутиб яшадима мен.

Ҳа, инсон кимдандир меҳр кутиб яшайди, кимдир ўғли-қизидан, кимдир турмуш ўртоғидан, кимдир ака-ука, опа-сингилдан, кимдир ота-онасидан, кимдир яқин дўстидан ва бошқалардан. Лекин, ана шу кимсаларнинг ўзлари ҳам меҳрга зор эканликларини, уларга ҳам меҳр бериш ўз бурчи эканлигини ёки билишмайди, ёки эсдан чиқаришади.

Дунёни меҳрсиз дема ҳеч қачон,
Ўз қилган ишларинг, ўйлаб фикр қил.
Дейдилар: «Не эксанг шуни ўрасан»
Меҳр кўргузсангина меҳр кўрасан.

2013йил, 9 июль.

Ғазал мулкининг султони Алишер Навоий ижоди тўғрисида замондош мушоҳадаси

Буюк шоир, адолатпарвар давлат арбоби, туркий тиллар адабиётининг илк асосчиси А.Навоий ғазаллари, рубоийлари ва тўртликлари яратилганига 500 йилдан ошиқроқ вақт ўтибдики, ўз қадр-қимматини йўқотмасдан, янада ўзининг яширин маъносини замон нафасига мос ҳолда ёрқин намоён этмоқда. Навоий асарлари яратилгандан буён замон ўзгарди, инсоният цивилизацияси янги, бутунлай бошқа олам кашф этди. Давр глобаллашув даврига, ахборот асрига айланди. Бугун яратилган ихтиро, маънавий эскириб эртага яроқсиз бўлиб қолмоқда. Лекин, буюк бобоколонимиз А.Навоий ғазаллари нафақат туркий халқлар, балки бутун дунё халқлари учун замона шиорига айланиб бормоқда.

Масалан, биргина ушбу мисраларга разм солинг:

*Одами эрсанг демагил одами,
Оники йўқ халқ ғамидин ғами.*

Навоий даврида ҳали халқ бўлиб бирлашишга улгурмаган оломонга айтилган ушбу олтин мисралар, бугунги кунда бутун жаҳон халқлари олдида турган мақсадни ифода этади. А.Навоий тўртликлари таҳлил қилинадиган бўлса, биттагина тўртликда шу қадар яширин маъно ва инсоният ҳали кашф этиб улгурмаган сирлар мавжудки, яна минглаб йил А.Навоий ижоди ўрганилса ҳам биргина тўртликда яширинган маъно ва мақсадни билиб бўлмаса керак.

Ушбу тўртликка эътибор қаратинг:

*Ғурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл анга шафиқу меҳрибон бўлмас эмиш.
Олтин қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулга тикондек ошён бўлмас эмиш.*

Албатта бу тўртликни энди тили чиққан боғча болалари ҳам кўзини юмиб ёддан айтиб беради. Лекин шоир бу билан нима демоқчи?

Ғариб ким у?

Ғариб, балким бизнинг қалбимизда умр давомида бандиликка ҳукм қилинган, олтин жисмимиз ичра маҳкумликдаги пок руҳимиздир?

Ғариб балким, шоир замонида уни қийнаган, у етолмаган ва топа олмаган бу ёлғончи дунёдаги ҳақиқатдир?

Ғариб, балким, ўз юртидан айри юрган, юртининг жамоли ва тупроғини биргина кўришга зор мусофирдир.

Ғариб, балким ноҳақ озодликдан маҳрум этилган маҳкумдир.

Мен А.Навоийнинг биргина юқоридаги тўртлиги маъносини қуйидагича шарҳлаган бўлардим:

*Руҳим гурбат ичра ғарибликка ҳукм бўлгансен,
Эл меҳридин йироқ, сарсон бўлгансен.
Нечун ўзга ашён излаб гирён урурсен,
Азалдан олтин қафас ичра маҳкум бўлгансен.
Руҳим кел тинч қўй мени, мен ҳам дам олай,
Майли ташлаб кет танимни, мен жонсиз қолай.
Ўқиганим барчаси рост, кўрганим ёлгон,
Қайтиб келма то иккиси бўлгунча равон.*

Ҳар ким А.Навоий тўртлигини турлича талқин қилиши мумкин, лекин шоир кўнглидаги маънони, муддаони билиб бўлмайди ва Навоийга етмоқ учун таниқли ва севимли ўзбек шоири Сирожиддин Саййид айтганидек яна 500 минг йиллар ҳам камлик қилади. Ваҳоланки, муҳтарам Президентимиз И.Каримовнинг ҳазрат А.Навоий тўғрисидаги ушбу мулоҳазалари юқоридаги фикрларимизнинг тўлақонли исботи ҳисобланади: «Агар бу улуғ зотни авлиё десак, у авлиёларнинг авлиёси, мутафаккир десак мутафаккирларнинг мутафаккири, шоир десак шоирларнинг султонидир». Шу сабабли ҳам А.Навоий асарлари замон шитоби қанчалик тезлашсада, техника ривожига жадал суръатларла қанчалик ўссада ўз қадрини йўқотмайди, балки ўзининг янгидан-янги маъносини кашф этиб, жонажан Юртимиз - Ўзбекистонимиз мустақиллигидек ўз барҳаётлигини абадий асослайди ва асрайди!

***Ўзбекистон Республикаси Турон Фанлар
Академияси ҳақиқий аъзоси,***

[illegible]

